

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес-технологій та економіки

(повне найменування інституту, факультету)

Економіка та митна справа

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного проєкту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: Антикорупційна політика у сфері митної діяльності як чинник
підвищення конкурентоспроможності національної економіки

Виконав: студент(ка) II курсу,
групи БТЕЗ-0314м

Спеціальності 051 Економіка
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
Митна справа

Дворак К.С.

(прізвище та ініціали)

Керівник Лісніченко М.О.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Цвілий С.М.

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет Бізнес-технологій та економіки
 Кафедра Економіка та митна справа
 Ступінь вищої освіти магістр
 Спеціальність 051 Економіка
 (код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Митна справа
 (назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____
Соколов А.В.
«14» жовтня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Дворак Карина Сергіївна
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Антикорупційна політика у сфері митної діяльності як чинник підвищення конкурентоспроможності національної економіки

керівник проєкту (роботи) Лісніченко Маргарита Олександрівна, к.е.н., доцент.,
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «__» жовтня 2025 року № ____

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 11.12.2025 р.

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) праці українських і зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, статистичні матеріали, законодавчі акти, внутрішня документація підприємства

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Теоретико-методологічні засади антикорупційної політики у сфері митної діяльності.

2. Аналіз корупційних проявів у митній сфері та оцінка ефективності антикорупційної політики України

3. Удосконалення антикорупційної політики у сфері митної діяльності як чинник підвищення конкурентоспроможності економіки України.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	14.10.25	05.11.25
2	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	14.10.25	12.11.25
3	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	05.11.25	19.11.25
Нормоконтроль	Галан О.Є., доцент кафедри ЕМС	28.11.25	05.12.25

7. Дата видачі завдання «14» жовтня 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	02.09.25-11.09.25	
2	Вивчення літературних джерел	15.09.25-23.10.25	
3	Збір матеріалу на дипломну роботу	15.09.25-05.11.25	
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	14.10.25-05.11.25	
5	Виконання першого розділу	14.10.25-05.11.25	
6	Виконання другого розділу	16.10.25-12.11.25	
7	Виконання третього розділу	05.11.25-19.11.25	
8	Формування висновків та рекомендацій	20.11.25-26.11.25	
9	Оформлення дипломної роботи	05.11.25-26.11.25	
10	Перевірка роботи керівником	27.11.25-30.11.25	
11	Одержання відгуку та рецензії	08.12.25	
12	Попередній захист дипломної роботи	04.12.25-08.12.25	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.25	
14	Захист дипломної роботи	19.12.25-24.12.25	

Студент(ка)

(підпис)

Дворак К.С.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Лісніченко М.О.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить 112 с., 5 табл., 18 рис., 64 джерел.

Об'єкт дослідження – антикорупційна політика в сфері митної діяльності України.

Предмет дослідження – механізми, інструменти та напрями вдосконалення антикорупційної політики в умовах воєнних викликів і післявоєнного розвитку.

Мета роботи – теоретико-методологічне дослідження антикорупційної політики в сфері митної діяльності України, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо її вдосконалення в умовах воєнних викликів та у процесі післявоєнного розвитку.

Методи дослідження – системний, історичний, діалектичний, структурно-функціональний, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння, статистичний аналіз.

Антикорупційна політика в сфері митної діяльності набула стратегічного значення для забезпечення економічної безпеки держави. Удосконалення цієї політики є актуальним у контексті європейської інтеграції, модернізації митних процедур та боротьби з контрабандою для сталого розвитку країни, а вивчення світового досвіду протидії корупції та формування сучасної концепції політики має вирішальне значення для створення прозорої, ефективної та клієнтоорієнтованої системи митного регулювання.

В роботі викладені:

- а) теоретико-методологічні засади антикорупційної політики у сфері митної діяльності;
- б) аналіз корупційних проявів у митній сфері та оцінка ефективності антикорупційної політики України;
- в) удосконалення антикорупційної політики у сфері митної діяльності як чинник підвищення конкурентоспроможності економіки України.

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА, МИТНІ ПРОЦЕДУРИ, МИТНА СФЕРА, КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ

ЗМІСТ

Завдання на дипломну роботу	2
Реферат	4
Вступ	7
1 Теоретико-методологічні засади антикорупційної політики у сфері митної діяльності	11
1.1 Теоретичні підходи до визначення сутності корупції та її проявів у митній сфері	11
1.2 Антикорупційна політика держави: сутність, цілі та виклики реалізації	19
1.3 Вплив корупції на конкурентоспроможність національної економіки	29
Висновки до 1 розділу	37
2 Аналіз корупційних проявів у митній сфері та оцінка ефективності антикорупційної політики України	38
2.1. Дослідження стану та основних тенденцій розвитку митної системи України	38
2.2 Оцінка корупційних ризиків у сфері здійснення митних процедур	50
2.3 Оцінка ефективності антикорупційної політики держави у митній сфері	62
Висновки до 2 розділу	70
3 Удосконалення антикорупційної політики у сфері митної діяльності як чинник підвищення конкурентоспроможності економіки України	71
3.1. Цифровізація митного адміністрування як засіб мінімізації корупційних ризиків	71
3.2. Формування та впровадження стандартів митної етики й доброчесності як стратегічний напрям удосконалення антикорупційної політики України	79
3.3 Стратегічні пріоритети підвищення доброчесності митної системи України	90
Висновки до 3 розділу	103

Висновки	104
Перелік посилань	106

ВСТУП

Актуальність теми. Антикорупційна політика в сфері митної діяльності набула стратегічного значення для забезпечення економічної безпеки держави, ефективного наповнення бюджету та підвищення довіри суспільства до владних інститутів. Повномасштабна агресія російської федерації, економічна нестабільність та зростання тіньової торгівлі спричинили посилення корупційних ризиків у митній сфері, що загрожує зовнішньоекономічним інтересам України. Питання удосконалення антикорупційної політики набуває особливої актуальності в контексті європейської інтеграції, модернізації митних процедур та боротьби з контрабандою для сталого розвитку країни.

Вивчення світового досвіду протидії корупції в митній діяльності та формування сучасної концепції антикорупційної політики має вирішальне значення для створення прозорої, ефективної та клієнтоорієнтованої системи митного регулювання.

Проблематика антикорупційної політики, її впливу на економічну безпеку та функціонування митних органів набула особливої уваги у наукових дослідженнях останніх десятиліть. Значний внесок у вивчення питань корупції, її проявів у митній сфері та механізмів протидії зробили як українські, так і зарубіжні вчені, зокрема: Г. Беккер, С. Роуз-Аккерман, Р. Клітгаард, Д. Норт, М. Хавронюк, Е. Каммінг, Дж. Роуе, Р. Кан, О. Малиновська, С. Пирожков, В. Євдокимова, Н. Тарасенко та інші. Їхні праці присвячені виявленню чинників корупційної поведінки, оцінці її впливу на державне управління, економіку та суспільні відносини.

Водночас, складність сучасних корупційних процесів, зумовлених воєнними діями, адміністративними бар'єрами та глобальними трансформаціями, свідчить про те, що питання вдосконалення антикорупційної політики в митній сфері України залишається невирішеним і надзвичайно актуальним. Сучасні реалії вимагають переосмислення підходів до управління корупційними ризиками, впровадження цифрових інструментів, посилення

контролю та використання потенціалу міжнародного досвіду для відновлення довіри до митних органів.

Саме цим зумовлений вибір і актуальність теми дипломної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень збігається з фундаментальними науковими дослідженнями кафедри економіки та митної справи: «Дослідження формування та функціонування бізнес-екосистем в умовах сталого розвитку».

Мета і задачі дослідження. Метою дипломної роботи є теоретико-методологічне дослідження антикорупційної політики в сфері митної діяльності України, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо її вдосконалення в умовах воєнних викликів та у процесі післявоєнного розвитку.

Для досягнення поставленої цілі в роботі вирішено наступні задачі:

- розглянуто сутність та класифікацію корупції в митній сфері, теоретичні підходи до формування та реалізації антикорупційної політики;
- досліджено динаміку та структуру корупційних проявів у митній діяльності в умовах війни;
- проаналізовано масштаби, наслідки та соціально-економічний вплив корупційних ризиків на митну систему;
- надано оцінку ефективності інструментів антикорупційної політики України у воєнний період;
- обґрунтовано напрями мінімізації корупційних ризиків та посилення прозорості митних процедур;
- запропоновано шляхи вдосконалення антикорупційної політики України з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є антикорупційна політика в сфері митної діяльності України.

Предметом дослідження є механізми, інструменти та напрями вдосконалення антикорупційної політики в умовах воєнних викликів і післявоєнного розвитку.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження послужили праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені питанням державного управління антикорупційними процесами, регулювання митної діяльності, розвитку економічної безпеки та соціально-економічного відновлення держав у післякризових умовах.

Вирішення поставлених у роботі завдань здійснювалося із застосуванням системного, процесного, структурно-функціонального та порівняльного підходів, що дозволило комплексно дослідити сучасні корупційні процеси в митній сфері України. Використано історичний метод - для виявлення етапів еволюції антикорупційної політики; абстрактно-логічний метод - для формування теоретичних узагальнень; аналітичний та статистичний методи - для оцінки динаміки корупційних проявів та ефективності регулювання; методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції та аналогії - для виявлення тенденцій, закономірностей і взаємозв'язків між корупційними ризиками та розвитком митної системи.

Також застосовано порівняльно-аналітичний метод для вивчення зарубіжного досвіду у сфері антикорупційної політики та визначення можливостей його адаптації до українських реалій.

Інформаційною базою дослідження послужили статистичні дані Державної митної служби України, законодавча база України, узагальнені результати наукових досліджень, матеріали періодичної преси, науково-практичних семінарів і конференцій, звіти міжнародних організацій (ВМО, ЄС).

Практичне значення одержаних результатів. розробленні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення антикорупційної політики в сфері митної діяльності України в умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення. Рекомендації, сформульовані у роботі, можуть бути використані: у діяльності Державної митної служби України, Національного антикорупційного бюро, Міністерства економіки при реалізації заходів державної політики у сфері протидії корупції; у процесі розроблення регіональних програм посилення контролю за митними процедурами, а також стратегій цифровізації митної

системи; у науково-дослідній та освітній діяльності для поглиблення підготовки фахівців з державного управління, митної справи, економічної безпеки та міжнародних відносин.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в розвитку теоретичних засад та обґрунтуванні практичних напрямів удосконалення антикорупційної політики в сфері митної діяльності України з урахуванням воєнних і післявоєнних реалій, що відображено у наступних положеннях:

удосконалено:

методичні підходи до формування антикорупційної політики, засновані на інтеграції принципів прозорості, цифровізації та ризикоорієнтованого контролю; дістали подальшого розвитку:

підходи до посилення контролю в митній сфері на основі принципів децентралізації та публічно-приватного партнерства;

напрями вдосконалення інституційного механізму реалізації антикорупційної політики через створення єдиного координаційного органу, цифровізацію митних процедур і розширення участі громадськості у процесах моніторингу корупційних ризиків.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні результати дипломної роботи були викладені і ухвалені на науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Актуальні проблеми економіки та менеджменту в умовах сучасних викликів» (Кропивницький, 2025 р.).

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи – 112 сторінок, 5 таблиць, 18 рисунків. Список використаних джерел нараховує 64 найменування.

1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Теоретичні підходи до визначення сутності корупції та її проявів у митній сфері

Корупція у сфері митної діяльності належить до найбільш руйнівних факторів, що негативно впливають на функціонування економічних систем, ефективність державного управління та рівень довіри суспільства до інституцій влади. Митниця, як орган, що виконує ключові функції у забезпеченні економічної безпеки держави, справлянні податків і митних платежів, а також контролі за зовнішньоекономічними потоками, є особливо вразливою до корупційних проявів. Складність митних процедур, високий рівень регуляторного втручання та значний обсяг повноважень митних органів створюють ґрунт для виникнення корупційних ризиків.

З огляду на це, дослідження теоретичних засад і сутності корупції у митній сфері є необхідним для глибшого розуміння природи цього явища, його причин та наслідків для національної економіки. Саме від точності наукового визначення понять «корупція», «митна корупція» та «корупційні ризики» залежить ефективність формування антикорупційної політики та інструментів її реалізації. Теоретичний аналіз дозволяє встановити взаємозв'язок між корупційними практиками у митниці та загальними тенденціями розвитку економіки, а також обґрунтувати необхідність системного підходу до протидії цьому явищу.

Корупція є багатовимірним суспільним явищем, що має глибокі історичні корені та проявляється в різних формах у державному управлінні, бізнес-середовищі та суспільних відносинах загалом. Незважаючи на глобальний характер проблеми, специфіка її проявів у різних країнах зумовлена політичними, економічними та культурними чинниками. Для всебічного розуміння сутності корупції у науковій літературі сформувалися кілька

провідних теоретичних підходів – економічний, правовий, соціологічний та інституціональний. Кожен з них дозволяє по-різному інтерпретувати природу корупції, пояснити її причини та визначити можливі інструменти протидії [1, с. 26-30].

Економічний підхід розглядає корупцію насамперед як результат взаємодії економічних стимулів та інтересів суб'єктів. Найбільш відомими є концепції Г. Беккера, С. Роуз-Аккерман, Р. Клітгаарда, які аналізували корупцію крізь призму теорії раціонального вибору. Згідно з цією логікою, корупційна поведінка є наслідком прагнення отримати додаткову вигоду при мінімальних витратах і низьких ризиках покарання. Формула Р. Клітгаарда («корупція = монополія + дискреція – підзвітність») стала класичною для економічного розуміння причин виникнення корупції. Вона підкреслює, що саме поєднання монопольних повноважень, широких дискреційних можливостей та відсутності належного контролю створює середовище для корупційних практик.

В економічному контексті корупція розглядається як тіньова форма «ринку послуг», де державний службовець обмінює владні повноваження на приватну вигоду. Такий підхід дозволяє пояснити не лише індивідуальну поведінку, а й системні наслідки – зниження інвестиційної привабливості, деформацію конкурентного середовища, збільшення витрат бізнесу та населення на адміністративні послуги. Особливо значущим є те, що в митній сфері економічний підхід чітко проявляє свою актуальність: митні органи контролюють величезні фінансові потоки, і корупційні практики тут безпосередньо впливають на надходження до бюджету та міжнародну торгівлю.

Правовий підхід виходить із того, що корупція є передусім правопорушенням, що порушує норми національного та міжнародного права. У рамках цього підходу центральним є визначення корупції як протиправного використання владних повноважень з метою отримання неправомірної вигоди. Сутність корупції з позиції права полягає у підриві правових принципів держави, зокрема верховенства права, рівності громадян перед законом та справедливості.

У правовому аспекті важливим є міжнародний досвід, відображений у

таких документах, як Конвенція ООН проти корупції (2003 р.), Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999 р.), а також законодавство ЄС. У цих актах корупція визначається як кримінальне діяння, що передбачає відповідальність за активний і пасивний хабар, зловживання службовим становищем, відмивання коштів, пов'язаних із корупційними діями [2, с. 65-70]. В Україні правове регулювання базується на Законі «Про запобігання корупції» [3] та Кримінальному кодексі [4], де визначено основні види корупційних злочинів.

Правовий підхід дозволяє чітко класифікувати корупційні дії, встановити юридичні наслідки та санкції, але водночас він має обмеження: акцентуючись на формальній стороні явища, він не завжди враховує соціальні, економічні та інституційні причини, що зумовлюють поширення корупції.

Соціологічний підхід розглядає корупцію як соціальне явище, що вкорінене у структурі суспільних відносин і відображає особливості культури, норм та цінностей. На відміну від економічної чи правової інтерпретації, тут увага зосереджується не стільки на індивідуальних рішеннях чи правових порушеннях, скільки на соціальному контексті. Корупція трактується як форма девіантної поведінки, що виникає тоді, коли суспільні норми допускають або толерують використання особистих зв'язків та неформальних практик для досягнення цілей.

У багатьох суспільствах, корупція може сприйматися як «звичайна практика» або навіть як форма взаємної допомоги (наприклад, подарунки чиновникам чи «подяка» за послуги). Це ускладнює боротьбу з корупцією, адже правові заборони часто не збігаються з культурними очікуваннями та нормами поведінки.

Соціологічний підхід особливо важливий для розуміння глибинних причин стійкості корупції в митній сфері. Наявність неформальних мереж, «тіньових правил гри» і толерантного ставлення до корупційних практик у суспільстві створюють середовище, де корупція відтворюється і стає частиною системи. Таким чином, без змін у соціальних установках та цінностях навіть найсуворіше

законодавство не забезпечує очікуваного ефекту.

Інституціональний підхід розглядає корупцію як результат недосконалості інституцій – формальних та неформальних правил, що регулюють поведінку учасників суспільних відносин. У цьому контексті ключовими є ідеї Д. Норта, який визначав інститути як «правила гри в суспільстві». Якщо інституційне середовище є слабким, суперечливим або неефективним, виникає простір для корупційних практик.

У митній сфері інституціональний підхід пояснює корупцію як наслідок невідповідності між потребами учасників зовнішньоекономічної діяльності та реальними можливостями державних інституцій. Наявність складних і непрозорих процедур, відсутність достатньої автоматизації та контролю, брак підзвітності та слабка інституційна культура призводять до того, що корупція стає альтернативним механізмом «вирішення проблем».

Інституціональний підхід дозволяє пояснити системність корупції та необхідність реформ не лише на рівні законодавства чи економічних стимулів, а й на рівні організаційної культури, процедур і практик. Він акцентує на важливості створення ефективних інститутів контролю, незалежних антикорупційних органів, механізмів підзвітності та прозорості, а також на розвитку цифрових інструментів, що знижують можливості для зловживань [1, с. 26-30].

Корупцію можна визначити як складне соціально-економічне явище, яке поєднує риси індивідуальної девіантної поведінки, правопорушення та системної дисфункції інститутів. З одного боку, вона є формою зловживання владними повноваженнями для отримання приватної вигоди, а з іншого – відображає більш широкі соціальні та економічні процеси.

Корупція в економічному сенсі призводить до неефективного розподілу ресурсів, спотворення ринкової конкуренції, зростання трансакційних витрат та уповільнення економічного розвитку. У соціальному вимірі вона руйнує довіру громадян до влади, підриває суспільні цінності та формує атмосферу правового нігілізму. Як форма зловживання владними повноваженнями, корупція створює

передумови для зростання тіньового сектору, несправедливого перерозподілу суспільних благ і посилення соціальної нерівності [5, с. 39-47].

Особливо небезпечним є її вплив на митну сферу, де корупційні практики безпосередньо шкодять наповненню бюджету, сприяють контрабанді та нелегальним схемам у міжнародній торгівлі. Це підриває конкурентоспроможність національної економіки та створює суттєві ризики для економічної безпеки держави.

Корупційні злочини у сфері митної діяльності – це правопорушення, які вчиняються посадовими особами митних органів під час реалізації ними функцій, пов'язаних із проведенням митних процедур [6, с. 16-17]. У науковій літературі вони визначаються як сукупність умисних протиправних діянь, що мають ознаки корупції та здійснюються спеціальними суб'єктами [7, с. 25-26; 8, с. 17].

На думку М. І. Хавронюка, обов'язковими критеріями для визнання діяння корупційним є: його умисний характер; наявність ознак корупції; вчинення суб'єктом, прямо визначеним у Законі України «Про запобігання корупції»; а також закріплена законом юридична відповідальність за такі дії [9, с. 6].

Корупційні злочини, що виникають у процесі здійснення митних процедур, мають низку характерних ознак, які відображають їхню специфіку.

По-перше, визначальною метою цих злочинів виступає отримання неправомірної вигоди – як матеріальної, так і нематеріальної. Вона завжди є ключовим мотивом протиправної поведінки. Йдеться як про грошові кошти, майно чи інші матеріальні активи, так і про нематеріальні переваги (пільги, послуги, вигоди немайнового характеру), що надаються самому правопорушнику або іншим учасникам митних правовідносин

По-друге, вчинення таких злочинів безпосередньо пов'язане з виконанням митних процедур, здебільшого – у процесі здійснення митних формальностей щодо товарів і транспортних засобів, які поміщуються в обраний митний режим.

По-третє, суб'єктами цих злочинів виступають посадові особи митних органів, які несуть відповідальність за правильне застосування митного

законодавства України, зокрема під час здійснення митних процедур (ст. 544 МК). Відповідно до ст. 569 Митного кодексу України, зазначені особи є державними службовцями, на яких поширюється дія Законів України «Про запобігання корупції» та «Про державну службу». Це означає, що працівники митних органів, які наділені виключними повноваженнями у сфері митних процедур, мають правовий статус службових осіб. До того ж вони відносяться до категорії працівників правоохоронних органів [10].

По-четверте, корупційні злочини у митній сфері часто супроводжують незаконне переміщення товарів та транспортних засобів через державний кордон, контрабандну діяльність, митні шахрайські схеми або зловживання митними пільгами.

По-п'яте, підвищена суспільна небезпека цих правопорушень полягає у комплексному характері завданої шкоди: одночасно страждають економічні інтереси держави, порушуються права та інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також підривається авторитет і ефективність митної служби [11, с. 421-426].

Таким чином, під корупційними злочинами у сфері митних процедур слід розуміти сукупність протиправних діянь, які здійснюються посадовими особами митних органів під час виконання митних формальностей та мають на меті отримання неправомірної вигоди.

Класифікація корупційних злочинів у сфері митних процедур є важливим інструментом для розуміння їхньої сутності, масштабів та особливостей прояву. Вона дозволяє не лише систематизувати різновиди протиправних діянь, але й забезпечити більш ефективний аналіз їхніх причин, наслідків та механізмів протидії. Узагальнення наявних підходів до класифікації таких злочинів сприяє визначенню пріоритетів у діяльності правоохоронних та митних органів, а також формуванню стратегій запобігання та мінімізації корупційних ризиків. Класифікацію корупційних злочинів при здійсненні митних процедур наведено в таблиці 1.1 [12, с. 360-361].

Таблиця 1.1 – Класифікація корупційних злочинів, що вчиняють при здійсненні митних процедур

Класифікаційна ознака	Види корупційних злочинів
За спрямованістю злочинних посягань	– отримання неправомірної вигоди в обмін на приховування фактів митного шахрайства та порушень митних правил; – вимагання неправомірної вигоди за забезпечення безперешкодного проходження або пришвидшення процедур митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів; – отримання неправомірної вигоди за дозвіл на переміщення через митний кордон України предметів контрабанди чи інших речей, ввезення яких заборонене законодавством.
За рівнем організації митно-процедурної діяльності	– правопорушення, що стосуються управління діяльністю структурних підрозділів митних органів у процесі здійснення митних процедур; – злочини, пов'язані з безпосереднім виконанням митних формальностей та реалізацією митних процедур; – протиправні діяння, що виникають у процесі взаємодії структурних підрозділів митних органів з іншими державними органами контролю при проведенні митного нагляду, а також під час співпраці з правоохоронними органами щодо виявлення та розслідування злочинів, учинених особами, які переміщують товари й транспортні засоби через митний кордон України.

У літературі корупційні злочини поділяються на дві категорії: безумовно корупційні та умовно корупційні. До безумовно корупційних відносять злочини, усі характеристики яких чітко вказують на їх корупційну природу, що прямо визначена законодавством або випливає з його положень. Умовно корупційними вважаються злочини, які не повною мірою відповідають ознакам корупційності, зокрема, їх суб'єктивна сторона не включає корисливих мотивів чи цілей [13, с. 119-121].

Для кращого розуміння специфіки проявів корупційних практик у сфері митної діяльності доцільно узагальнити їх, на рисунку 1.1 наведено основні форми та характерні риси відповідних злочинів.

Хабарництво

- Отримання неправомірної вигоди за пришвидшення митних процедур, невиявлення порушень митних правил, заниження митної вартості товарів, незаконний пропуск вантажів через кордон

Зловживання службовим становищем

- Використання повноважень всупереч інтересам служби: упереджене застосування процедур, маніпуляції митною вартістю, сприяння контрабанді, незаконне надання митних пільг чи відстрочок

Фальсифікація документів

- Підробка інвойсів, сертифікатів, декларацій, фальсифікація результатів митних оглядів, внесення неправдивих даних про вагу, кількість чи якість товарів

Контрабандні схеми

- Організація незаконного переміщення товарів через кордон: підакцизної продукції, товарів широкого вжитку, зброї, наркотиків, культурних цінностей. Здійснюється зазвичай у змові з митними та правоохоронними органами

Рисунок 1.1 – Основні прояви корупції у сфері митної діяльності

Аналіз основних теоретичних підходів до розуміння сутності корупції дає підстави стверджувати, що це явище є багатограним і потребує комплексного вивчення з позицій економіки, права, соціології та інституціоналізму. У сфері митної діяльності корупція проявляється не лише як форма зловживання владними повноваженнями, але й як специфічний соціально-економічний феномен, що завдає шкоди інтересам держави, суб'єктів господарювання та суспільства загалом.

1.2 Антикорупційна політика держави: сутність, цілі та виклики реалізації

Антикорупційна політика держави є системним і багаторівневим інструментом протидії одному з найнебезпечніших соціально-економічних явищ, що підриває основи правопорядку, економічної безпеки та довіри громадян до органів влади. Її сутність полягає у формуванні комплексу стратегічних і тактичних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та усунення проявів корупції в усіх сферах суспільного життя, включаючи митну діяльність.

Метою антикорупційної політики є не лише покарання винних, а й створення таких умов функціонування інститутів держави та економіки, які мінімізують можливості для корупційних практик. Водночас ключовим завданням є забезпечення прозорості та підзвітності діяльності органів влади, формування високих стандартів етики публічної служби та зміцнення механізмів громадського контролю.

Зміст антикорупційної політики визначається поєднанням правових, організаційних, економічних та соціально-виховних заходів, що реалізуються через відповідні механізми – правове регулювання, інституційну інфраструктуру, антикорупційні програми та міжнародне співробітництво.

В умовах реалізації курсу на євроінтеграцію України, діяльність у сфері протидії корупції набула нових характеристик та інституційних форм. У сучасному глобалізованому середовищі антикорупційна політика розглядається

як невід’ємний і постійний напрям функціонування держави, що передбачає створення ефективних національних механізмів запобігання та боротьби з корупцією. У статті 5 Конвенції ООН проти корупції 2005 року закріплено вимогу до кожної держави-учасниці формувати й реалізовувати скоординовану політику протидії корупції з урахуванням базових принципів національної правової системи [14]. Це положення підкреслює ключову роль антикорупційної політики для будь-якої сучасної правової держави. У цьому контексті її формування є одним із провідних напрямів державної правової політики України.

У правовому полі термін «антикорупційна політика» вживається в низці нормативно-правових актів, серед яких – Указ Президента «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки» [15], Закон України «Про запобігання корупції» [16], Антикорупційна стратегія на 2014–2017 роки [17], а також Державна програма реалізації засад антикорупційної політики на 2015–2017 роки [18] та інші документи. Водночас законодавчого визначення поняття «антикорупційна політика» в Україні офіційно не зафіксовано.

Першу спробу надати визначення здійснено в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 08.12.2009 р. № 1688-р «Про схвалення Зasad антикорупційної політики». У ньому антикорупційна політика визначалась як «комплекс правових, економічних, освітніх, виховних, організаційних та інших заходів, спрямованих на створення системи запобігання та протидії корупції і усунення причин її виникнення» [19]. Проте вказане розпорядження втратило чинність, тому сучасне наукове осмислення змісту цього поняття спирається передусім на позиції дослідників.

У «Великій українській енциклопедії» антикорупційна політика трактується як узгоджений напрям дій держави та суспільства, спрямований на усунення або мінімізацію факторів і умов, що породжують корупційні прояви [20].

Науковець В.А. Дем’янчук визначає державну антикорупційну політику як специфічну форму державної політики, що реалізується системно та комплексно

через діяльність уповноважених суб'єктів виключно в межах законодавства. Її мета – протидія корупції як негативному соціальному феномену шляхом прийняття правових актів, упровадження організаційних заходів та використання відповідних механізмів впливу [21, с. 88-91].

Є. Скулиш акцентує увагу на соціальному вимірі антикорупційної політики, підкреслюючи, що вона являє собою систему заходів держави та суспільства, через які задовольняються колективні інтереси щодо обмеження корупційних практик та пов'язаних з ними злочинів [22, с. 22-28].

На думку Д.Г. Заброди, антикорупційна політика є передбаченим у законодавстві комплексом правових, економічних, освітніх та організаційних заходів, які реалізуються органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськістю для виявлення й припинення фактів корупції, усунення її детермінант та відновлення порушених прав суб'єктів. Автор виділяє її ключові риси: державний та публічний характер, залежність від політичної волі керівництва, комплексність заходів, відповідність міжнародним стандартам, програмність, правове закріплення та широке коло суб'єктів реалізації [23].

Відсутність уніфікованого визначення поняття «антикорупційна політика» негативно впливає як на теоретичні дослідження, так і на практику її реалізації, що зумовлює часті зміни змісту та механізмів. З цієї причини видається обґрунтованим доповнити статтю 1 Закону України «Про запобігання корупції» визначенням «антикорупційна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері запобігання та протидії корупції, що повинна відповідати стану суспільних відносин та умовам інтеграції до Європейського Союзу» [24, с. 73-78].

На сьогодні перелік конкретних складових антикорупційної політики у правових актах чітко не окреслено. Водночас Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки визначає три ключові напрями:

- удосконалення загальної системи запобігання та протидії корупції;
- запобігання корупції у сферах, що мають пріоритетне значення;
- гарантування невідворотності відповідальності за корупційні

правопорушення [25].

У правовій доктрині Є. Невмержицький виділяє два базові напрями антикорупційної політики:

- боротьбу з конкретними кримінальними та адміністративними проявами корупції;
- систему заходів, спрямованих на ліквідацію соціально-політичних умов, що сприяють її поширенню [26, с. 20].

І.О. Калугіна розглядає антикорупційну політику як багаторівневий комплекс заходів, поділяючи їх на три блоки. Перший – заходи запобігання, що включають загальну превенцію (створення справедливої політико-економічної системи, впорядкування суспільних відносин, формування раціональної державної політики) та спеціальну превенцію (антикорупційна освіта, моніторинг ризиків, формування негативного ставлення до корупції, кадрова політика у публічній службі). Другий – заходи протидії, які полягають у розробці й впровадженні ефективного законодавства та інституційних механізмів. Третій – заходи боротьби з корупцією, що реалізуються через криміналізацію відповідних діянь і належні процесуальні процедури [27].

С.Ж. Лазаренко та К.А. Бабенко пропонують п'ять базових елементів антикорупційної політики:

- підзвітність політичного керівництва та прозорість фінансування партій;
- посилення інституційних обмежень і незалежність суду;
- розвиток громадянського суспільства;
- забезпечення свободи ЗМІ; підтримка конкурентного приватного сектора [28].

У свою чергу, О.В. Сковчиас-Павлів відносить до структурних компонентів антикорупційної політики:

- формування стратегії протидії корупції;
- створення нормативно-правової бази та механізмів її реалізації;
- заснування спеціалізованих органів та розмежування їх повноважень;
- утворення координаційних рад і комісій на різних рівнях;

– активне залучення громадськості та ЗМІ [29].

Узагальнюючи підходи, доцільно виділити основні складові антикорупційної політики: стратегічний рівень (визначення напрямів та принципів), тактичний рівень (розробка конкретних завдань і механізмів реалізації), а також інституційне забезпечення (спеціальні органи, правова база, громадський контроль). Це дозволяє розглядати антикорупційну політику як багатофакторну систему, що поєднує стратегічні орієнтири з практичними інструментами їх втілення.

Реалізація антикорупційної політики супроводжується численними викликами й бар'єрами, які значно ускладнюють досягнення її цілей (рисунок 1.2).

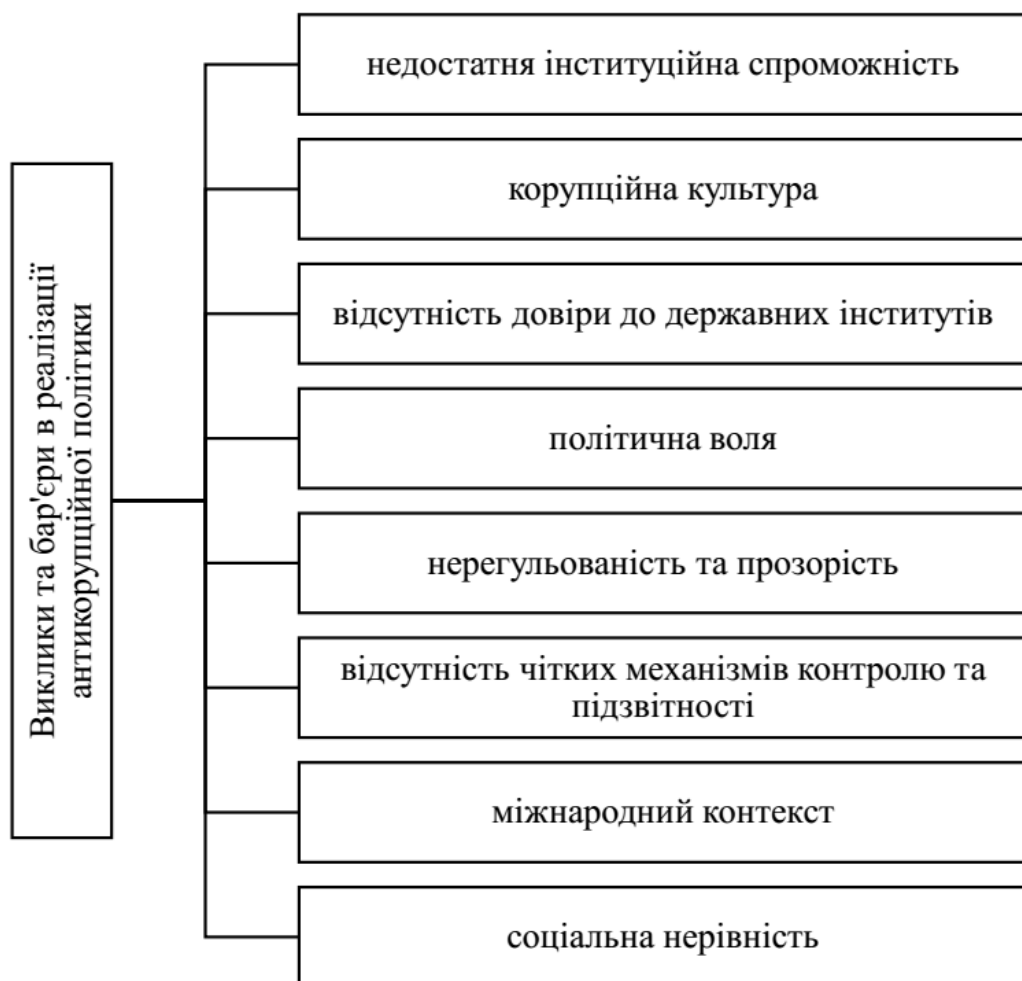

Рисунок 1.2 –Виклики та бар'єри в реалізації антикорупційної політики

Корупція є багатогранним явищем, що не лише руйнує правопорядок, але й негативно впливає на економічне зростання, справедливий розподіл ресурсів і рівень довіри населення до державних інститутів.

Одним із ключових чинників неефективності виступає обмежена інституційна спроможність антикорупційних органів. Недостатнє фінансування, дефіцит кваліфікованих кадрів і технічних засобів знижують здатність оперативно реагувати на корупційні правопорушення та забезпечувати дієвий контроль за діяльністю посадових осіб.

Не менш важливою проблемою є вкорінені корупційні практики в суспільстві. Значна частина громадян сприймає корупцію як буденне явище, що передається з покоління в покоління. Такий світогляд формує додаткові перешкоди на шляху до формування нової етики суспільних відносин, де корупція буде визнана неприйнятною [30, с. 38–47].

Відсутність довіри до органів влади також є суттєвим бар'єром. Щоденне зіткнення з корупцією робить громадян скептичними щодо здатності держави подолати цю проблему. У результаті вони часто не готові брати участь у протидії чи повідомляти про правопорушення, що ще більше підриває прозорість і підзвітність державних структур. Значну роль у цьому контексті відіграє політична воля: без її наявності навіть найдетальніші стратегії можуть залишитися лише на папері. Політики, побоюючись втратити свої позиції, іноді свідомо або несвідомо гальмують антикорупційні ініціативи.

Важливим чинником є й міжнародний вимір. У глобалізованому світі контроль за фінансовими потоками є складним завданням. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як МВФ чи Світовий банк, з одного боку, посилює тиск на національні інститути, а з іншого – стимулює їх до активнішої боротьби з корупцією [31, с. 55–63].

Своєю чергою, високий рівень соціальної нерівності може сприяти поширенню корупційних практик. Економічно вразливі групи населення інколи змушені вдаватися до корупційних дій як засобу виживання. Тому антикорупційна політика повинна поєднувати інституційні заходи з більш

широкими соціально-економічними реформами, спрямованими на зменшення нерівності та підвищення рівня довіри в суспільстві. Тільки комплексний підхід (посилення інституційних спроможностей, забезпечення прозорості управління та активізація громадянського контролю) може стати основою для створення справді прозорого й справедливого суспільства.

У контексті України виокремлюються специфічні виклики й бар'єри реалізації антикорупційної політики [32, с. 90–95]:

- недостатня координація між органами влади. Відсутність ефективної взаємодії між державними структурами, що борються з корупцією, призводить до дублювання функцій, нераціонального використання ресурсів та сповільненого обміну інформацією. Без єдиної стратегії й чітко розподілених повноважень знижується результативність антикорупційних заходів;

- політичний вплив. Тиск політичних еліт на антикорупційні органи обмежує їхню незалежність і неупередженість. Це може виявлятися у спробах контролювати діяльність інституцій, підривати їхню автономію чи впливати на перебіг розслідувань. Як наслідок, поширюється вибіркове правосуддя, а суспільство втрачає довіру до результатів боротьби з корупцією;

- недосконале законодавство. Часті й непослідовні зміни у нормативно-правовій базі створюють невизначеність і перешкоджають ефективній роботі антикорупційних органів. Відсутність чітких санкцій та спеціалізованих судових інституцій сприяє безкарності корупційних діянь і знижує довіру до правосуддя.

Отже, подолання цих перешкод вимагає комплексного підходу, що включає вдосконалення правової бази, забезпечення незалежності антикорупційних інституцій, зміцнення координації між ними та формування суспільної нетерпимості до корупції.

Антикорупційна політика сучасної держави є не лише інструментом протидії окремим випадкам зловживань владними повноваженнями, а й одним із ключових чинників забезпечення сталого розвитку та функціонування суспільства. У широкому розумінні вона виступає як інтегрована система, що охоплює законодавчі, інституційні, організаційні та суспільно-виховні засоби,

спрямовані на подолання соціальних детермінант корупції. Ефективність такої політики визначається рівнем її інтегрованості у всі сфери суспільного життя: від політичної до економічної та культурної [33, с. 87-91].

У науковій літературі виділяють два ключові напрями антикорупційної політики: репресивний (спрямований на виявлення та покарання корупційних діянь) і превентивний (орієнтований на усунення умов і факторів, що породжують корупцію). Репресивний підхід передбачає створення дієвої системи кримінально-правового переслідування, що включає криміналізацію корупційних правопорушень, ефективне слідство та справедливий судовий розгляд. Превентивний аспект, у свою чергу, полягає у формуванні прозорого державного управління, відкритих процедур прийняття рішень, створенні системи доброчесності у публічній службі та вихованні нетерпимості до корупції в суспільстві.

Важливою характеристикою антикорупційної політики є її системність. Це означає, що вона не може обмежуватися окремими кампаніями чи точковими ініціативами. Системний підхід передбачає розробку довгострокових стратегій, узгоджених із міжнародними стандартами, визначення чітких індикаторів ефективності та запровадження механізмів незалежного моніторингу. Наявність Національних антикорупційних стратегій у різні періоди розвитку України підтверджує прагнення до формування такого підходу. Проте часті зміни політичного курсу, недостатня координація між інституціями та обмеженість ресурсів ускладнюють процес їх реалізації.

Суттєве значення для антикорупційної політики має інституційна інфраструктура, що формується з урахуванням європейських практик. В Україні функціонують спеціалізовані органи, зокрема Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Їхнє створення стало важливим етапом у наближенні української системи до міжнародних стандартів. Проте питання незалежності цих органів, їхньої координації та забезпеченості ресурсами

залишаються ключовими викликами. Не менш важливою складовою антикорупційної політики є правова база, яка повинна відповідати як внутрішнім потребам, так і міжнародним зобов'язанням.

Особливої уваги заслуговує економічний вимір антикорупційної політики. Корупція створює приховані витрати для економіки, знижує інвестиційну привабливість країни, сприяє відтоку капіталів та трудових ресурсів. Тому боротьба з корупцією має безпосередній вплив на економічну стабільність і конкурентоспроможність держави. Зокрема, прозорість державних закупівель, ефективність митних процедур, справедливості податкової системи є тими сферами, де корупція проявляється найчастіше. Відтак саме економічні механізми: електронні системи закупівель, автоматизація митного оформлення, цифровізація державних послуг – стають дієвими інструментами мінімізації корупційних ризиків.

Соціологічні дослідження свідчать, що суспільне сприйняття корупції відіграє вирішальну роль у визначенні успішності антикорупційної політики. Якщо населення вважає корупцію «невід'ємною частиною життя», зусилля держави будуть малоефективними. Навпаки, формування культури доброчесності, активна участь громадян у викритті корупційних правопорушень і підтримка незалежних ЗМІ створюють потужний соціальний тиск, що змушує владу до більш рішучих дій.

У контексті митної діяльності антикорупційна політика має низку специфічних завдань: усунення можливостей для зловживань під час митного контролю, спрощення процедур оформлення, впровадження електронних декларацій, посилення міжнародного співробітництва для протидії транснаціональним корупційним схемам. Важливим напрямом є також зміцнення кадрової політики митних органів: запровадження конкурсних процедур, підвищення рівня зарплат і формування високих етичних стандартів.

Одним із визначальних чинників успішності антикорупційної політики є політична воля. У державах із низьким рівнем демократії та верховенства права антикорупційні заходи нерідко перетворюються на інструмент політичної

боротьби. Тому для України особливо важливо забезпечити незалежність і неупередженість органів, відповідальних за протидію корупції, а також створити умови, за яких антикорупційна політика реалізовуватиметься не вибірково, а всеосяжно.

Окремо варто підкреслити значення цифровізації як інструменту протидії корупції. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності державних органів дозволяє мінімізувати людський фактор і, відповідно, зменшити можливості для зловживань. Системи електронного урядування, відкриті реєстри, автоматизовані процедури контролю та моніторингу значно підвищують рівень прозорості. Прикладом є платформа «Prozorro», яка продемонструвала, що впровадження сучасних електронних інструментів може стати реальним кроком до зменшення корупційних ризиків.

Таким чином, антикорупційна політика держави в Україні формується на перетині багатьох факторів: правових, політичних, економічних і соціальних. Її ефективність залежить від здатності держави забезпечити системний, послідовний і комплексний підхід, у якому стратегічні цілі узгоджуватимуться з практичними механізмами їх реалізації. Водночас ключовим елементом залишається довіра суспільства, без її наявності навіть найсучасніші інструменти втрачають своє значення.

Отже, антикорупційна політика є складною багаторівневою системою, що поєднує нормативно-правові засади, інституційне забезпечення, економічні механізми та соціокультурний вимір. Її реалізація в Україні відбувається у специфічних умовах політичних трансформацій та євроінтеграційного курсу, що зумовлює як наявність вагомих досягнень, так і суттєвих проблем. Головними викликами залишаються недостатня координація між органами влади, дефіцит політичної волі та низький рівень суспільної довіри. Разом з тим, міжнародна підтримка, цифровізація державних процесів і зростання ролі громадянського суспільства створюють передумови для поступового підвищення ефективності антикорупційної політики. Перспективи її розвитку пов'язані з посиленням інституційної спроможності, адаптацією до європейських стандартів і

формуванням нової культури доброчесності, що здатна змінити суспільні відносини та забезпечити сталий демократичний розвиток держави.

1.3 Вплив корупції на конкурентоспроможність національної економіки

Корупція виступає однією з ключових перешкод для сталого соціально-економічного розвитку та інтеграції України у світовий економічний простір. Її руйнівний вплив проявляється не лише у сфері державного управління, але й у зниженні конкурентоспроможності національної економіки. Неефективний розподіл ресурсів, штучне підвищення транзакційних витрат, спотворення умов конкуренції та зниження інвестиційної привабливості є прямими наслідками поширених корупційних практик. У сучасних умовах глобалізації боротьба з корупцією та формування ефективної антикорупційної політики стають не лише питаннями внутрішньої безпеки, але й передумовою успішного позиціонування держави на міжнародних ринках.

Корупція є складним соціально-економічним явищем, яке істотно впливає на якість інституційного середовища та перспективи розвитку національної економіки. У сучасних умовах конкурентоспроможність країни визначається не лише наявністю природних ресурсів чи виробничого потенціалу, а насамперед якістю інститутів, здатністю держави забезпечити верховенство права, захист прав власності та ефективне функціонування ринкових механізмів. Відповідно, високий рівень корупції безпосередньо підриває економічну конкурентоспроможність, створюючи викривлене конкурентне середовище, де вирішальними стають не інноваційність чи продуктивність, а доступ до владних ресурсів і тіньові домовленості.

Корупція суттєво підвищує транзакційні витрати для бізнесу. Кожен хабар чи неформальна плата за адміністративну послугу збільшує кінцеву собівартість продукції, знижуючи конкурентні позиції підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. У довгостроковій перспективі це зменшує інвестиційну привабливість економіки, оскільки підприємці та іноземні інвестори уникають

середовища з високими корупційними ризиками.

Також негативним наслідком є підриив довіри до державних інститутів. Довіра населення й бізнесу до уряду та правової системи є критично важливим чинником конкурентоспроможності. У країнах із високим рівнем корупції держава сприймається не як гарант правопорядку та чесної конкуренції, а як джерело додаткових витрат і ризиків. Це призводить до поширення тіньової економіки, ухилення від податків та зростання соціальної нерівності, що у свою чергу послаблює соціальну згуртованість і здатність країни реалізовувати ефективну економічну політику.

Особливо відчутним є вплив корупції на сферу інвестиційної привабливості. Як зазначається у дослідженнях, іноземні інвестори віддають перевагу юрисдикціям із прозорим регуляторним середовищем, захищеними правами власності та передбачуваною податковою політикою. Корупція ж створює додаткові ризики у вигляді непередбачуваних витрат і нестабільності регуляторного середовища. Це обмежує доступ країни до прямих іноземних інвестицій, які є одним із ключових факторів економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності.

Негативний вплив корупції проявляється й у сфері державних фінансів. Значна частина бюджетних коштів у корумпованій системі використовується не за цільовим призначенням, а привласнюється або спрямовується в тіньові схеми. Це знижує ефективність державних інвестиційних програм, уповільнює розвиток інфраструктури та зменшує можливості держави у сфері підтримки інновацій та людського капіталу. Як наслідок, держава втрачає одну з ключових конкурентних переваг – здатність до модернізації економіки та створення сприятливого середовища для бізнесу.

Корупція також негативно впливає на міжнародний імідж країни. У світових рейтингах, зокрема Індексі сприйняття корупції Transparency International, Україна традиційно займає низькі позиції, що свідчить про високий рівень недовіри міжнародної спільноти до її інституційного середовища. Це створює додаткові бар'єри для інтеграції у світові економічні структури та участі

у глобальних ланцюгах доданої вартості. В умовах глобалізації, коли міжнародні корпорації активно обирають країни для розміщення виробництв і центрів досліджень, низькі інституційні рейтинги істотно знижують шанси України залучити довгострокові інвестиції [34, с. 203-208].

Особливе значення проблема корупції має у сфері митної діяльності. Митниця, як ключовий елемент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, відіграє важливу роль у формуванні конкурентоспроможності національної економіки. Наявність корупційних схем у митних органах призводить до необґрунтованого підвищення вартості імпортованих товарів, ускладнює експортні операції та створює нерівні умови для різних учасників ринку. У результаті страждає чесний бізнес, а держава втрачає значні обсяги бюджетних надходжень. Як свідчить практика, саме митна сфера традиційно є однією з найбільш уражених корупцією, що потребує особливої уваги у процесі формування антикорупційної політики [35, с. 102-105].

Крім того, корупція посилює соціально-економічну нерівність. Особи й компанії, які мають доступ до корупційних механізмів, отримують необґрунтовані конкурентні переваги, тоді як решта учасників ринку опиняються у менш вигідних умовах. Це створює атмосферу несправедливості, знижує мотивацію до розвитку бізнесу та інновацій, сприяє відтоку кадрів за кордон. Таким чином, корупція не лише спотворює економічні відносини, а й підриває людський капітал країни, який є одним із ключових чинників її конкурентоспроможності.

Узагальнюючи, можна зазначити, що корупція впливає на конкурентоспроможність національної економіки за такими основними напрямками:

- спотворення умов конкуренції та розподілу ресурсів;
- зростання транзакційних витрат бізнесу;
- зниження інвестиційної привабливості;
- неефективне використання бюджетних коштів;
- погіршення міжнародного іміджу країни;

– посилення соціальної нерівності та відтік людського капіталу [36, с. 213-217].

Корупція справляє багаторівневий вплив на функціонування національної економіки, охоплюючи як макроекономічні, так і мікроекономічні процеси. На макрорівні вона знижує загальну ефективність інституційного середовища, формує атмосферу правової невизначеності, що відлякує інвесторів та обмежує доступ країни до міжнародних фінансових ринків. На мікрорівні корупційні практики створюють додаткові бар'єри для ведення бізнесу, ускладнюють умови конкуренції та провокують зростання витрат на виробництво і реалізацію продукції. У результаті економіка втрачає можливість повноцінно інтегруватися у глобальні ланцюги доданої вартості.

Важливим аспектом є вплив корупції на інноваційну динаміку. У країнах з високим рівнем корупції ресурси, що могли б бути спрямовані на науково-дослідні та інноваційні проекти, часто розподіляються на користь наближених до влади груп. Це призводить до концентрації капіталу у неефективних секторах, які не стимулюють технологічний розвиток. Як наслідок, національна економіка поступово втрачає свою здатність до модернізації та переходу на нові моделі зростання. Таким чином, корупція прямо підриває потенціал країни щодо реалізації стратегій інноваційного розвитку.

Не менш істотним є вплив корупції на ринок праці та людський капітал. Корупційні практики у сфері працевлаштування та державної служби призводять до викривлення принципів меритократії, коли кар'єрне зростання залежить не від професійних якостей чи результатів праці, а від здатності пристосовуватися до корупційних умов. Це знижує мотивацію висококваліфікованих фахівців залишатися у країні, стимулює «відтік мізків» за кордон і послаблює кадровий потенціал, необхідний для підвищення конкурентоспроможності.

Додатковою проблемою є формування тіньових ринків та «сірих зон» економічної діяльності. У багатьох випадках корупція стає ключовим чинником виникнення нелегальних секторів економіки, які функціонують поза межами офіційного регулювання. Це призводить до втрати податкових надходжень,

зростання фінансової нерівності та зменшення обсягів офіційного ВВП. Для України ця проблема є особливо актуальною, адже значна частина економіки перебуває у тіні, що ускладнює реалізацію ефективної фінансової політики.

Корупція у сфері державних закупівель створює додатковий деструктивний ефект. В умовах відсутності прозорих тендерних процедур бюджетні ресурси витрачаються не на досягнення суспільно значущих цілей, а на забезпечення інтересів вузького кола зацікавлених осіб. Це призводить до погіршення якості державних послуг, зокрема у сфері охорони здоров'я, освіти та інфраструктури, що у довгостроковій перспективі підриває соціально-економічний розвиток країни та її конкурентні позиції на світовому ринку.

Варто також наголосити на специфічному впливі корупції у фінансово-кредитній системі. Викривлення правил доступу до кредитних ресурсів, непрозорість у регуляторній діяльності та преференції для «наближених» компаній знижують ефективність розподілу фінансових потоків. У результаті підприємства, які реально здатні забезпечити інноваційний прорив, не отримують доступу до фінансування, тоді як ресурси зосереджуються у руках неефективних або навіть збиткових структур. Це ще більше поглиблює структурні дисбаланси економіки.

У міжнародному контексті корупція перетворюється на фактор зниження інтеграційного потенціалу країни. Досвід держав Центральної та Східної Європи свідчить, що лише після суттєвого зниження корупційних ризиків вони змогли повноцінно інтегруватися в ЄС, отримати доступ до спільного ринку та структурних фондів. Для України питання зниження рівня корупції є не тільки внутрішнім завданням, але й ключовою умовою для ефективної реалізації курсу на європейську інтеграцію.

Не можна оминути увагою й соціально-психологічні наслідки поширення корупції. Толерантне ставлення суспільства до корупційних практик формує «культуру тіньових домовленостей», що поступово стає нормою економічної поведінки. У такому середовищі підприємці змушені пристосовуватися до неформальних правил гри, а це знижує загальну ефективність ринкових

механізмів. У результаті формуються викривлені стимули, де пріоритет надається не підвищенню продуктивності чи впровадженню інновацій, а пошуку доступу до владних ресурсів.

Важливо зазначити, що негативний вплив корупції на конкурентоспроможність не обмежується короткостроковими наслідками. У довгостроковій перспективі вона підриває основу соціального контракту між державою та громадянами, що проявляється у зниженні рівня довіри, поширенні апатії й навіть політичній нестабільності. У таких умовах держава втрачає здатність реалізовувати ефективні економічні стратегії, що ще більше послаблює її позиції у глобальному середовищі.

Дослідження корупції у сфері митної діяльності є складним завданням, оскільки це явище має багатовимірний характер, поєднує правові, економічні, інституційні та соціально-психологічні аспекти. Методологія його вивчення повинна враховувати як специфіку митної системи України, так і загальні тенденції розвитку глобальної торгівлі та міжнародних стандартів у сфері забезпечення прозорості й доброчесності державного управління.

У сучасній науковій літературі методологія аналізу корупції в митниці базується на комплексному використанні системного, інституціонального, економіко-правового та соціологічного підходів. Системний підхід дозволяє розглядати митницю як складну багаторівневу структуру, де переплітаються інтереси держави, бізнесу та громадян, а отже, виникають ризики корупційних зловживань. Інституціональний підхід акцентує увагу на ролі формальних і неформальних правил, що визначають поведінку посадових осіб, бізнесу та громадян у митних відносинах. У цьому контексті особливе значення має аналіз прогалин у законодавстві, недосконалості організаційної структури митних органів, а також рівня автономності та незалежності інституцій, відповідальних за протидію корупції.

Одним із ключових елементів методології дослідження є економічний аналіз витрат і вигод від корупційної діяльності. Його застосування дає можливість оцінити масштаби тіньових потоків, втрати державного бюджету від

недоотриманих митних платежів, а також непрямі наслідки у вигляді зниження інвестиційної привабливості країни та підриву конкурентного середовища. Крім того, методи економетричного аналізу застосовуються для виявлення кореляції між рівнем корупції та показниками економічного розвитку, зокрема обсягами зовнішньої торгівлі, рівнем надходжень від митних платежів та показниками бізнес-клімату.

У дослідженні корупції при здійсненні митних процедур важливе місце займають соціологічні методи – анкетування, інтерв'ювання та опитування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Вони дають змогу виявити рівень поширеності корупційних практик, оцінити масштаби «побутової» корупції, а також визначити найбільш уразливі ділянки митного контролю. Аналіз сприйняття бізнесом і громадянами роботи митних органів дозволяє не лише кількісно оцінити рівень корупції, але й зрозуміти психологічні та поведінкові механізми її відтворення.

Ще одним важливим методологічним інструментом є кримінологічний аналіз, який передбачає дослідження статистики корупційних злочинів, їх структури, динаміки та способів вчинення. Застосування кримінологічного підходу дає змогу окреслити типові моделі корупційної поведінки митних службовців, виявити латентні форми зловживань, а також визначити ступінь ефективності правоохоронної системи у виявленні та покаранні таких злочинів.

Особливу увагу методологія дослідження приділяє аналізу ризиків. Система управління ризиками у митній справі розглядається не лише як інструмент спрощення процедур, але й як засіб протидії корупції. Дослідження у цій сфері включають аналіз прозорості та автоматизації митних процедур, функціонування електронного декларування, а також оцінку ефективності впровадження міжнародних стандартів, зокрема положень Кіотської конвенції та Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі.

Не менш значущим елементом є порівняльно-правовий аналіз, що передбачає вивчення досвіду інших країн у сфері запобігання корупції в митниці. Порівняння інституційних моделей і механізмів дозволяє сформулювати

оптимальні рекомендації для України з урахуванням її правових, економічних та культурних особливостей [37, с. 500-506].

Таким чином, методологія дослідження корупції у сфері митної діяльності має інтегративний характер і ґрунтується на поєднанні кількісних та якісних методів. Вона передбачає:

- аналіз нормативно-правових актів і організаційної структури митних органів;
- використання статистичних та економетричних методів для оцінки масштабів корупції;
- застосування соціологічних інструментів для вивчення сприйняття корупції бізнесом та суспільством;
- кримінологічний аналіз корупційних злочинів і практики їх розслідування;
- дослідження ефективності інституційних та процедурних механізмів управління ризиками;
- компаративістський підхід для вивчення кращих практик міжнародного досвіду.

Отже, корупція є одним із головних бар'єрів для формування конкурентоспроможної національної економіки. Її вплив проявляється у спотворенні ринкових механізмів, зростанні витрат бізнесу, зниженні інвестиційної привабливості та деградації людського капіталу. Для України, яка перебуває у процесі структурних реформ і прагне інтеграції у світовий економічний простір, подолання корупції має стати стратегічним завданням державної політики.

Лише за умови формування ефективної системи запобігання корупційним практикам, зміцнення правової держави та розвитку культури доброчесності можна створити інституційне середовище, що забезпечить сталий розвиток та гідні позиції країни на міжнародній арені.

Висновки до розділу 1

Доведено, що корупція є багатовимірним соціально-економічним явищем, що проявляється як зловживання владними повноваженнями для отримання неправомірної вигоди, зумовлюючи негативні наслідки для економіки, суспільства та державного управління. У митній сфері корупція набуває специфічних форм, пов'язаних з виконанням митних процедур, де ключовими чинниками є монопольні повноваження, дискреційні можливості та відсутність підзвітності, як зазначає формула Р. Клітгаарда.

Розглянуто прояви корупційних злочинів у митній сфері, які характеризуються умисним характером, наявністю неправомірної вигоди та зв'язком з митними формальностями, з суб'єктами у вигляді посадових осіб митних органів. Класифікація включає за спрямованістю (на порушення митних правил, зміну процедур), рівнем організації (митно-процедурні, зловживання) та часом (організування, митно-контрольна діяльність), з підвищеною суспільною небезпекою через шкоду бюджету, конкуренції та економічній безпеці. Корупційні практики, як хабарництво, зловживання та фальсифікація документів, посилюють контрабанду та тіньовий сектор, вимагаючи систематизації для визначення пріоритетів протидії та мінімізації ризиків.

З'ясовано теоретичні засади антикорупційної політики як системи правових, організаційних, економічних та соціальних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та усунення корупції, з акцентом на прозорість, підзвітність та громадський контроль. У контексті митної діяльності політика включає формування ефективних інститутів, цифровізацію та етичні стандарти, з урахуванням викликів реалізації в умовах євроінтеграції України. Інтеграція цих засад передбачає створення стимулів для доброчесності, розвиток освіти та реформи інституційного середовища, що перетворить корупційні ризики на ресурс підвищення ефективності митної системи та економічної конкурентоспроможності.

2 АНАЛІЗ КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ У МИТНІЙ СФЕРІ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Дослідження стану та основних тенденцій розвитку митної системи України

Функціонування митної системи є одним із ключових чинників забезпечення економічної безпеки держави, підтримання належного рівня зовнішньоекономічної діяльності та інтеграції у світові торговельні процеси. В умовах відкритості національної економіки та її орієнтації на глобальні ринки митниця виконує не лише контрольні та фіскальні функції, а й виступає важливим інструментом формування сприятливого бізнес-клімату, розвитку міжнародного партнерства та підвищення конкурентоспроможності країни.

Оцінка сучасного стану митної системи України має особливе значення з огляду на масштабні трансформації, пов'язані з євроінтеграційними процесами, цифровізацією державного управління та викликами, спричиненими воєнною агресією росії. У цих умовах Державна митна служба України постає як орган, від ефективності роботи якого залежить не лише обсяг бюджетних надходжень, а й рівень довіри бізнесу до держави, швидкість і прозорість зовнішньоторговельних операцій, а також адаптація національної економіки до міжнародних стандартів.

Системний аналіз діяльності митної системи України є необхідним для розробки обґрунтованих висновків і рекомендацій щодо її вдосконалення, посилення прозорості та ефективності, що має визначальне значення у контексті забезпечення стійкого економічного розвитку країни.

За інформацією Інституту аналітики та адвокації у липні 2025 року Держмитслужба продемонструвала помітні результати за ключовими напрямками своєї діяльності. Загальний товарообіг за січень-липень 2025 року сягнув \$69,1 млрд, що на 12% перевищує показник аналогічного періоду минулого року. Зокрема, експорт товарів у липні становив \$3,2 млрд, а імпорт зріс на 14% і склав

\$5,8 млрд. Податкове навантаження при імпорті залишилося стабільним – \$0,52/кг, що свідчить про передбачуваність і сталість митної політики для бізнес.

За липень митними органами було перераховано 65,1 млрд грн митних платежів до Державного бюджету, що стало рекордним показником від початку року. При цьому вперше за тривалий час рівень виконання планових показників доходів сягнув 100,3%. Серед основних бюджетоформуючих товарів провідні позиції займають машини та транспортне обладнання (112,7 млрд грн), паливно-енергетичні товари (105,5 млрд грн) і продукція хімічної промисловості (57 млрд грн). Це свідчить про збереження стабільної структури імпорту та важливу роль митниці у забезпеченні фіскальної функції держави [38].

Важливим досягненням стало скорочення часу митного оформлення декларацій у режимах імпорту, експорту та транзиту (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 – скорочення часу митного оформлення декларацій у липні 2025 року

Режим	Середній час митного оформлення, хвилин	Порівняно з липнем 2024
Експорт	48	-28%
Імпорт	85	-10%
Транзит	28	-26%

Найбільші позитивні зміни спостерігаються при експортних операціях – середній час оформлення зменшився на 28% порівняно з аналогічним періодом 2024 року. Це є свідченням прогресу у напрямі цифровізації та спрощення процедур, що підвищує конкурентоспроможність українських експортерів на зовнішніх ринках.

Держмитслужба також продовжує інтеграцію в європейський митний простір через використання системи NCTS. У липні з України було здійснено 8214 транзитних переміщень, а до України – 4270, що стало найвищим

показником від початку року. Це підтверджує ефективність так званого «митного безвізу» та зростання довіри європейських партнерів до української митної системи. Найбільше переміщень відбувалося з Польщею та Німеччиною, а також Чехією та Грузією, що демонструє активізацію співробітництва з ключовими торговельними партнерами.

Особливу увагу приділено розвитку програми Авторизованих економічних операторів (АЕО), яка є важливим інструментом формування партнерських відносин між бізнесом і митницею. Зростання кількості учасників програми підтверджує тенденцію до підвищення довіри з боку підприємців та розбудови прозорої системи митного адміністрування [38].

Загалом результати липня 2025 року свідчать про поступове підвищення ефективності діяльності Держмитслужби. Ключові напрями позитивних зрушень включають:

- стабільне виконання фіскальної функції;
- скорочення часу митного оформлення;
- інтеграцію до європейського митного простору;
- розвиток партнерських механізмів із бізнесом.

Разом із тим, подальше удосконалення діяльності митних органів потребує комплексного підходу до мінімізації корупційних ризиків, удосконалення електронних сервісів і забезпечення високої прозорості процедур.

Митний індекс, що щорічно розраховується Європейською Бізнес Асоціацією, виступає одним із ключових інструментів оцінки стану та тенденцій розвитку митної системи України. Його результати відображають рівень задоволеності бізнесу якістю митних послуг, ефективністю процедур, прозорістю регулювання та взаємодії з митними органами. Саме цей показник дає можливість комплексно оцінити не лише технічний та організаційний стан митниці, а й ширші процеси, що впливають на зовнішньоекономічну діяльність та конкурентоспроможність країни.

У 2024 році митний індекс склав 3,40 бала за п'ятибальною шкалою, що на 0,16 пункту вище від результату 2023 року (3,24 бала) (рисунк 2.1) [39].

Рисунок 2.1 – Динаміка митного індексу

Це зростання, хоча й помірне, сигналізує про певні позитивні зрушення в роботі митної системи, проте водночас залишає значний простір для подальших реформ та удосконалення.

Динаміка індексу свідчить про поступове відновлення довіри бізнесу до митних органів після значних викликів, пов'язаних із воєнним станом, обмеженням логістичних маршрутів і загальною нестабільністю економічного середовища. Показник на рівні 3,40 не можна назвати високим, адже він лише трохи перевищує середнє значення, але в контексті глибоких трансформацій у митній сфері та адаптації до нових реалій він засвідчує наявність певних позитивних тенденцій. Це підтверджує, що попри численні бар'єри, митна система України зберігає здатність до поступового вдосконалення та наближення до міжнародних стандартів.

Зростання індексу обумовлене передусім поліпшенням оцінок бізнесу щодо якості митних послуг і загального рівня взаємодії з митними органами. Бізнес-спільнота відзначає позитивні зрушення у сфері електронного декларування, розширення функціоналу автоматизованих систем, а також певне зниження рівня корупційного тиску в окремих регіонах.

Компоненти митного індексу в 2024 році наведені на рисунку 2.2.

Рисунок 2.2 – Компоненти митного індексу 2024

Утім, разом із позитивними оцінками зберігаються й суттєві проблемні аспекти, серед яких – нестабільність процедур визначення митної вартості, часті випадки перекласифікації товарів, недостатня прозорість у застосуванні правил походження, а також обмеження, що виникають у сфері транзитних перевезень.

Важливим компонентом митного індексу є оцінка роботи механізму «єдиного вікна» (рисунок 2.3).

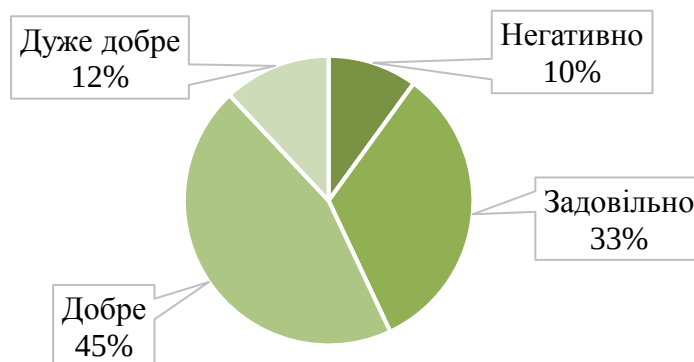

Рисунок 2.3 – Оцінка респондентами роботи системи «єдине вікно» на митниці

Бізнес традиційно вважав його одним із ключових інструментів спрощення процедур, проте результати дослідження вказують, що у 2024 році відчутного прогресу у функціонуванні цієї системи не відбулося. Відзначається повільність

обміну інформацією між різними контролюючими органами, технічні збої та нестабільність роботи програмного забезпечення. Це призводить до затримок при митному оформленні та створює додаткові витрати для бізнесу. Таким чином, хоча сама концепція «єдиного вікна» сприймається позитивно, її практична реалізація поки що не відповідає очікуванням бізнес-спільноти.

Складовою митного індексу, яка заслуговує на окрему увагу, є оцінка процедур визначення митної вартості (рисунок 2.4).

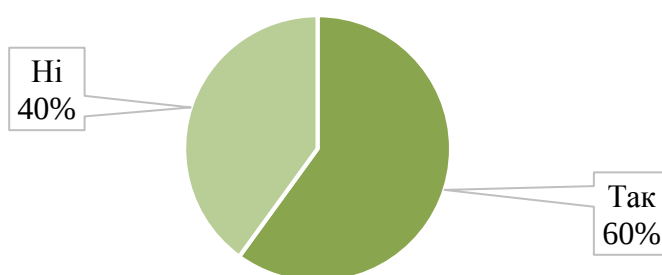

Рисунок 2.4 – Відповіді респондентів на питання «Чи має наразі ваша компанія проблеми з коригуванням митної вартості?»

Ця сфера традиційно залишається однією з найбільш проблемних для бізнесу. У 2024 році респонденти відзначали численні випадки невизнання заявленої митної вартості, застосування довільних методів її коригування та надмірні вимоги до подання підтверджувальних документів. Такі практики знижують передбачуваність регуляторного середовища, збільшують транзакційні витрати та створюють простір для суб'єктивних рішень митних посадовців. Як наслідок, навіть незначні позитивні зрушення в інших сферах нівелюються проблемами у визначенні митної вартості, що формує загальний скептицизм бізнесу.

Ще одним викликом є практики перекласифікації товарів, які нерідко використовуються як інструмент для збільшення податкового навантаження на імпортерів. Бізнес наголошує, що відсутність прозорих і стабільних правил у цій

сфері створює суттєві ризики для планування зовнішньоекономічної діяльності та перешкоджає розвитку чесної конкуренції. Водночас складність системи правил походження товарів, зокрема в частині застосування режиму ПАН-ЄВРО-МЕД, також викликає нарікання бізнесу через неоднозначність трактувань і недостатній рівень роз'яснювальної роботи з боку митних органів.

Не менш важливим індикатором у складі митного індексу є оцінка умов транзиту. Для України як країни з вигідним географічним положенням розвиток транзитного потенціалу є стратегічним завданням, однак корупційні ризики, непрозорі процедури та затримки при оформленні вантажів суттєво знижують конкурентоспроможність України як транзитної держави. Бізнес-спільнота відзначає, що у 2024 році ситуація в цій сфері дещо покращилася завдяки впровадженню окремих елементів системи NCTS, однак ці зміни поки що не мають системного характеру й не забезпечують повного розкриття транзитного потенціалу [40].

Узагальнюючи результати митного індексу, можна стверджувати, що він відображає амбівалентний стан митної системи України. З одного боку, фіксується поступове зростання індексу та покращення окремих показників, що свідчить про ефективність певних реформ і модернізаційних процесів. З іншого боку, зберігається низка глибинних проблем, які системно гальмують розвиток митниці та створюють бар'єри для бізнесу. Саме ці проблеми формують основні напрями, за якими необхідні реформи, а саме: вдосконалення процедур визначення митної вартості, забезпечення прозорості при класифікації товарів, підвищення ефективності механізму «єдиного вікна», подальше впровадження електронних сервісів і цифрових рішень.

Таким чином, динаміка митного індексу демонструє, що митна система України перебуває у процесі поступової трансформації, наближення до міжнародних стандартів і зниження рівня корупційних ризиків. Проте для досягнення якісного прориву необхідні комплексні кроки, які передбачають не лише технічну модернізацію процедур, але й інституційні зміни, спрямовані на підвищення прозорості, доброчесності та ефективності митної системи. Лише за

умови системних реформ митниці зможе стати не бар'єром, а каталізатором розвитку зовнішньоекономічної діяльності та зростання конкурентоспроможності національної економіки.

Індекс сприйняття роботи митниці бізнесом (CPM) є одним із найбільш показових індикаторів ефективності митної системи та рівня задоволеності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності якістю митних процедур. Його унікальність полягає в тому, що він відображає не стільки формальні результати діяльності митних органів, скільки реальне сприйняття бізнесу, для якого митниця є ключовим партнером і водночас регулятором.

Динаміка індексу CPM протягом останніх років демонструє цікаву траєкторію його розвитку (рисунок 2.5) [41].

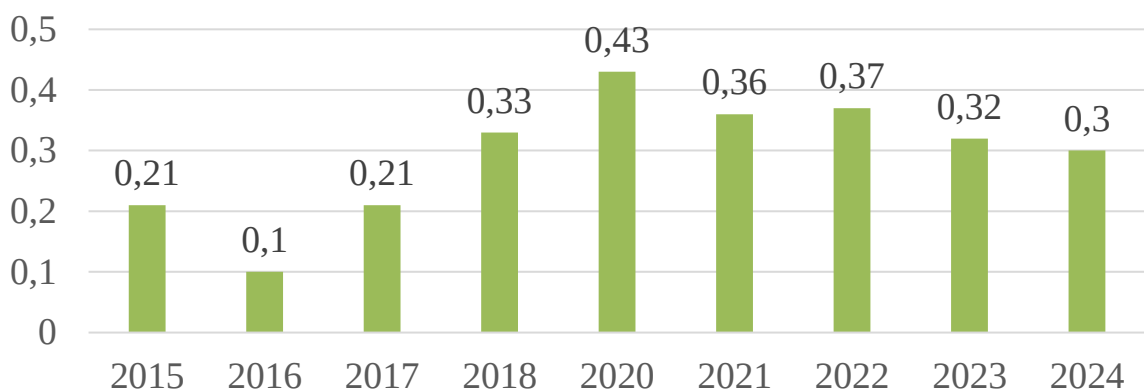

Рисунок 2.5 – Динаміка індексу сприйняття роботи митниці бізнесом

За шкалою вимірювання, де -1 відповідає повністю негативній оцінці, а +1 – максимально позитивній, значення індексу у 2024 році склало 0,30, що є дещо нижчим за показник 2023 року (0,32). Формально таке зниження може свідчити про погіршення оцінки митної системи, однак детальніший аналіз його складових дозволяє дійти висновку, що воно відображає не стільки реальне зниження якості роботи митних органів, скільки зростання очікувань бізнесу щодо глибших і швидших реформ. Це означає, що попри певні позитивні зміни в останні роки, бізнес очікує більш радикальних кроків у напрямі прозорості,

спрощення процедур та зменшення корупційних ризиків.

Найвище значення індексу зафіксовано у 2020 році (0,43), що було пов'язано з активізацією реформаторських процесів та певним посиленням антикорупційних заходів.

Однак у подальшому динаміка демонструє тенденцію до поступового зниження: у 2021 році значення становило 0,36, у 2022 році – 0,37, а у 2023 році – 0,32. Це свідчить про те, що, хоча митниця продовжує залишатися важливим елементом регуляторного середовища, відчутних системних змін у сфері прозорості, передбачуваності та ефективності бізнес поки що не спостерігає.

Важливо наголосити, що навіть при зниженні показника у 2024 році бізнес оцінює роботу митниці радше «помірно позитивно», ніж «негативно». Це підтверджує, що певні кроки у напрямі спрощення процедур, цифровізації та взаємодії з міжнародними партнерами були зроблені. Водночас стійке зниження індексу в останні три роки демонструє, що бізнес усе менше готовий миритися з повільним темпом реформ і очікує від митниці більшої прозорості, прогнозованості рішень та справедливих умов для всіх учасників ринку.

Аналіз динаміки оцінки ефективності роботи митниці бізнесом у 2023–2024 роках демонструє зміщення акцентів у сприйнятті підприємницьким середовищем діяльності митних органів (рисунки 2.6).

Зокрема, у 2024 році 66,5 % респондентів відзначили, що митниця загалом працює ефективно, але потребує певних змін. Це означає зростання частки таких оцінок порівняно з 2023 роком (62,4 %). Таким чином, можна зробити висновок, що бізнес визнає позитивні результати функціонування митної системи, проте одночасно підкреслює необхідність її модернізації та адаптації до нових умов зовнішньоекономічної діяльності.

Водночас показник тих, хто вважає митницю ефективною і такою, що не потребує змін, знизився з 14,2 % у 2023 році до 10,1 % у 2024 році. Це свідчить про зростання очікувань бізнесу та підвищення критичності оцінок. Бізнес вимагає більшої гнучкості та результативності від митних органів, що є закономірним у контексті інтеграції України до європейського економічного

простору.

Рисунок 2.6 - Оцінка респондентами ефективності роботи митниці

Важливим є той факт, що частка респондентів, які вважають митницю неефективною, але такою, що може бути реформована за рахунок масштабних змін, залишилася майже незмінною (19,6 % у 2023 р. і 19,9 % у 2024 р.). Подібна стабільність вказує на те, що в суспільній свідомості існує стійке переконання: проблеми митної системи глибокі, але вони можуть бути вирішені завдяки проведенню системних реформ.

Ще одним важливим індикатором є низька частка респондентів, які вважають митницю повністю неефективною і такою, що потребує повної заміни. У 2024 році цей показник становив 3,5 % проти 3,8 % у 2023 році, що демонструє певне зниження радикальних оцінок. Це означає, що попри існування значних проблем, більшість бізнесу все ж таки вбачає потенціал для модернізації та

вдосконалення існуючих інституцій.

Загалом динаміка оцінок свідчить про те, що митниця сприймається бізнесом як інституція з потенціалом розвитку, але вимагає цілеспрямованих реформ і структурних змін. Позитивним сигналом є переважання думки про ефективність митниці з потребою часткових удосконалень, а не радикальної заміни. Водночас поступове зменшення частки тих, хто вважає митницю ефективною без застережень, вказує на необхідність активізації реформаторських зусиль, зокрема у сфері цифровізації процедур, зниження корупційних ризиків та забезпечення прозорості прийняття рішень.

Аналіз проблем, із якими стикається бізнес у взаємодії з митними органами, дає змогу глибше зрозуміти сучасні виклики функціонування митної системи України (рисунок 2.7).

У 2024 році головною проблемою для більшості респондентів залишаються черги на кордоні, на які вказали 48,8 % опитаних. Водночас варто відзначити позитивну динаміку: у 2023 році цей показник становив 67,7 %, що свідчить про певне зниження гостроти проблеми. Це може бути результатом впровадження окремих заходів щодо оптимізації митних процедур і підвищення пропускної спроможності на окремих ділянках кордону. Однак, з огляду на те, що черги й надалі залишаються найбільш поширеною проблемою, питання їх вирішення залишається пріоритетним.

На другому місці у рейтингу проблем опинилася недостатня прозорість митних органів. Якщо у 2023 році цю проблему відзначали 36,4 % респондентів, що відповідало лише четвертому місцю, то у 2024 році показник зріс до 43,8 %, піднявши її на другу позицію. Така динаміка засвідчує підвищення вимог бізнесу до прозорості й відкритості роботи митниці, а також недовіру до ефективності комунікацій між бізнесом та державними інституціями.

Третьою за значущістю проблемою є недосконале митне законодавство (37,6 % респондентів у 2024 році). Бізнес пов'язує цю проблему насамперед з неузгодженістю українських норм із законодавством ЄС, неоднаковим застосуванням правил на практиці та можливістю їх суб'єктивного трактування

митними посадовцями. Це створює правову невизначеність і посилює корупційні ризики.

Рисунок 2.7 – Проблеми у роботі митниць

Особливу увагу заслуговує те, що корупція, яка тривалий час займала провідні позиції серед головних проблем митної системи, у 2024 році опустилася на четверте місце. Якщо у 2023 році на неї вказували 38,4 % опитаних, то у 2024 році – вже 30,3 %, що поступово наближається до довоєнного рівня (24,7 % у 2021 році). Це може свідчити як про певне послаблення корупційних практик, так і про зміщення уваги бізнесу на інші аспекти взаємодії з митницею.

Водночас актуальність проблеми недостатньої спроможності пунктів

пропуску також зменшилася. У 2023 році її відзначали 39,3 % респондентів, тоді як у 2024 році – лише 28,5 %. Така тенденція вказує на певні позитивні зрушення в інфраструктурному розвитку прикордонних пунктів та оптимізації їх роботи.

Загалом, у 2024 році простежується переформатування проблемного поля митниці: поряд із традиційними викликами (черги, корупція, пропускна спроможність) на перший план дедалі частіше виходять питання прозорості та якості законодавчого забезпечення. Це свідчить про поступову еволюцію очікувань бізнесу: від боротьби з корупцією до вимог ефективного управління та гармонізації митних правил із європейськими стандартами [41].

Таким чином, аналіз динаміки індексу СРМ свідчить, що митна система України перебуває у стані поступових, але недостатніх трансформацій. Бізнес визнає певний прогрес, але водночас наголошує на потребі у глибшій інституційній модернізації, зниженні корупційних ризиків, забезпеченні стабільності правил та повному переході до цифрових рішень. Ці аспекти стають ключовими орієнтирами для подальших реформ у сфері митної діяльності.

2.2 Оцінка корупційних ризиків у сфері здійснення митних процедур

Корупція в митній сфері традиційно залишається однією з найбільш чутливих проблем, що визначають ефективність зовнішньоекономічної діяльності України та рівень довіри бізнесу до державних інституцій. Митниця виконує функцію «ворот держави», через які проходить майже весь зовнішньоторговельний потік, а тому будь-які відхилення від законодавчих норм чи непрозорі практики безпосередньо впливають як на обсяг бюджетних надходжень, так і на конкурентоспроможність національної економіки.

Специфіка митних процедур, які поєднують контрольні та дозвольні елементи, створює широкий простір для виникнення корупційних практик. Вона проявляється у декількох ключових аспектах. По-перше, значна частина процедур пов'язана з визначенням митної вартості товарів, що часто передбачає наявність «сірої зони» для маніпуляцій з документами та суб'єктивного

тлумачення правил з боку посадових осіб. По-друге, нетарифні обмеження, пов'язані із сертифікацією, ліцензуванням або санітарно-епідеміологічним контролем, нерідко стають додатковим інструментом тиску на бізнес. По-третє, важливу роль відіграє фактор часу – можливість прискорити чи спростити митне оформлення за неформальні винагороди, що створює умови для формування корупційних схем «прискореного коридору».

У багатьох випадках зазначені прояви корупційних ризиків є наслідком не лише недосконалості законодавства чи прогалин у процедурному регулюванні, але й історично сформованої культури взаємовідносин між бізнесом і контролюючими органами. Дослідження, проведені Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій у рамках регулярного моніторингу «Робота митниці очима бізнесу», свідчать, що значна частина підприємців розглядає митницю як один із найбільш проблемних органів державного управління у контексті корупції. Подібні висновки підтверджуються і результатами «Митного індексу» Європейської Бізнес Асоціації, де систематично фіксується низький рівень довіри бізнесу до прозорості митних процедур.

Водночас у період після 2019 року державою були розпочаті реформи, спрямовані на цифровізацію та автоматизацію процесів, що мало б знизити ризики корупційного впливу. Ініціативи, як-от «єдине вікно», електронне декларування чи поступовий перехід до автоматизованого оформлення без втручання посадової особи, розглядаються як дієві інструменти зменшення можливостей для маніпуляцій. Однак практичні результати цих заходів потребують детального аналізу, адже на тлі війни та структурних змін в економіці рівень корупційних ризиків може набувати нових форм і проявів.

Корупція в митній сфері України традиційно є значущою перешкодою для розвитку торгівлі: митницю часто вважають одним із найбільш корумпованих державних органів через системні побори та «підтасовки» митних операцій. Так, експерти відзначають, що митники для уникнення відповідальності та вирішення «проблемних» питань з митною вартістю чи класифікацією товарів можуть

вдаватися до зловживань і поборів. Характеристика основних видів корупції на митниці наведена в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Характеристика основних видів корупційних ризиків у сфері здійснення митних процедур

Вид корупційних ризиків	Характеристика
Хабарництво та неформальні платежі	Працівники митниці можуть вимагати або очікувати неофіційних платежів за пришвидшене митне оформлення, послаблення контролю, пропуск вантажу без огляду чи виправдання невідповідностей у документах
Нестача прозорості та надмірна дискретність процедур	Незрозумілі процедури визначення митної вартості, відсутність чіткого алгоритму класифікації товарів, а також відсутність жорсткого громадського контролю створюють поле для зловживань
Нетарифні обмеження та бюрократія як джерело ризику	Наявність складних процедур оформлення сертифікатів, дозвільних документів, а також неоднорідність контролю з боку суміжних відомств (санітарний, ветеринарний, екологічний контроль тощо) дає можливість брати додаткові «відкати» за оформлення вантажів
Кадрові ризики та конфлікти інтересів	Часті зміни керівництва митниці, утримання працівників за рахунок заохочень, а також можливий вплив бізнес-структур на призначення посадовців спричиняють відсутність стабільної політики

Дослідження корупційних ризиків у сфері митного оформлення в Україні,

базуючись на емпіричних даних щорічного опитування експортерів та імпортерів, свідчить про помітну динаміку в сприйнятті корупції як ключової проблеми. Згідно з результатами IX хвилі моніторингу «Моніторинг роботи митниці очима бізнесу – 2024», проведеного Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), корупція та хабарництво на митниці посідають четверте місце серед основних проблем, згаданих 30,3% респондентів. Це вказує на зниження значущості цієї проблеми порівняно з 2023 роком (38,4%), наближаючись до довоєнного рівня 2021 року (24,7%), що може бути інтерпретовано як наслідок посилення антикорупційних заходів, таких як цифрова трансформація процедур та посилення контролю.

Водночас, опитування фіксує стійкий запит бізнесу на реформи, спрямовані на зменшення рівня корупції, яке входить до п'ятірки основних очікуваних результатів митної реформи (рисунок 2.8) [42, с.16].

Рисунок 2.8 – Топ-5 очікувань бізнесу від реформи митниці у 2024 році, %

Цей аспект особливо актуальний для імпортерів, які приділяють йому значно більшу увагу порівняно з експортерами, тоді як представники великого бізнесу та промисловості менш акцентують на ньому. Така диференціація може відображати вищі корупційні ризики в імпортних операціях, пов'язаних з оцінкою митної вартості товарів та потенційним завищенням, що також фігурує серед проблем (19,8% респондентів у 2024 році).

Пов'язаним з корупційними ризиками є феномен «сірого імпорту» (товарної контрабанди), середня оцінка якого бізнесом знизилася до історичного мінімуму в 11,6% у 2024 році (проти 13,4% у 2023 та 25,3% у 2018) (рисунок 2.9).

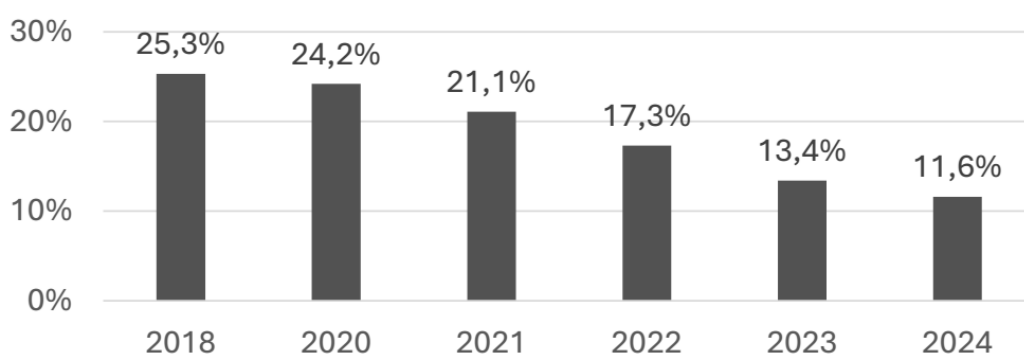

Рисунок 2.9 – Частка сірого імпорту, %

Зменшення цього показника протягом п'яти послідовних хвиль опитування (з 21,1% у 2021 році) свідчить про ефективність заходів з посилення прозорості та контролю, хоча 40,6% респондентів не змогли оцінити його масштаб через брак інформації. Регіональні та секторальні розрізи показують вищі оцінки «сірого імпорту» серед мікро- та малого бізнесу (13,7–11,8%), а також у сфері послуг (22,1%), що вказує на потенційні вразливості в цих сегментах [42, с. 29].

За даними ДІБУ (НАБУ), одна схема на Чернівецькій митниці передбачала випуск товарів за підробленими документами без митного контролю, що призвело до збитків державі близько 290 млн грн [43]. Цей кейс ілюструє типовий механізм – оформлення «сірого» імпорту з навмисно заниженою вартістю, коли митники (у т.ч. керівництво митниці) «допомагають» знизити

податки. Таке заниження митної вартості та неправильне кодування товарів за системою УКТЗЕД залишається розповсюдженою практикою, що породжує корупційну складову при визначенні митних платежів.

Корупція та хабарництво на митниці посідають четверте місце серед основних проблем, згаданих 30,3% респондентів. Це вказує на зниження значущості цієї проблеми порівняно з 2023 роком (38,4%), наближаючись до довоєнного рівня 2021 року (24,7%), що може бути інтерпретовано як наслідок посилення антикорупційних заходів, таких як цифрова трансформація процедур та посилення контролю [42, с. 13].

Загалом, дані моніторингу підкреслюють тенденцію до зниження корупційних ризиків у митному оформленні, але зберігають необхідність подальшої гармонізації законодавства з нормами ЄС, автоматизації процедур та підвищення прозорості для мінімізації суб'єктивного трактування.

Аналіз корупційних ризиків у сфері митного оформлення в Україні, спираючись на дані Митного індексу Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА), демонструє помірне покращення сприйняття рівня корупції серед бізнес-експертів. Згідно з результатами опитування 50 митних експертів компаній-членів асоціації у 2024 році компонента «Рівень корупції» оцінена в 3,53 бали. Це свідчить про тенденцію до стабілізації, хоча корупція залишається одним з ключових факторів, що впливають на ефективність митних процедур.

Щодо динаміки корупційних проявів, 41% респондентів зазначили зменшення рівня корупції в митних органах: 18% вважають його істотним, а 23% – помірним. Водночас, 53% опитаних вказали на відсутність змін, а 6% – на деяке збільшення (рисунок 2.10).

Така структура відповідей може вказувати на ефективність впроваджених антикорупційних заходів, таких як цифрова система «Єдине вікно» (оцінена в 3,59 бали), яка сприяє мінімізації суб'єктивного втручання посадових осіб. Однак, пов'язані з корупційними ризиками виклики, як-от додатковий митний контроль (39% респондентів) та затримки без чітких причин (34%), продовжують домінувати в переліку проблем при взаємодії з митними органами, що

потенційно створює простір для зловживань [40].

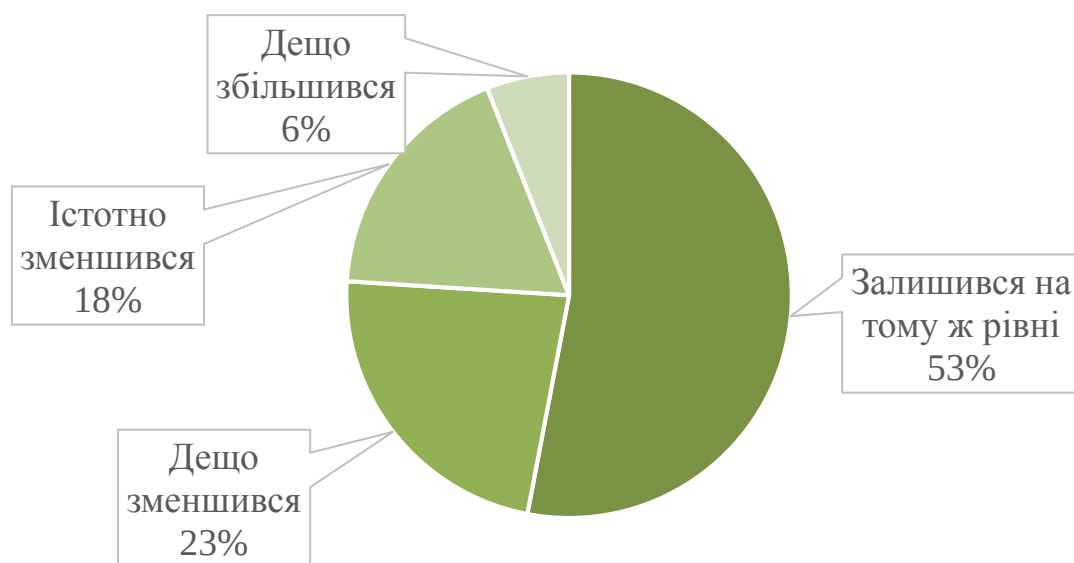

Рисунок 2.10 – Відповіді респондентів щодо рівня корупції в митних органах

Загалом, дані Митного індексу підкреслюють необхідність подальшого посилення прозорості та автоматизації митних процесів для зниження корупційних ризиків, особливо в контексті інтеграції України до ЄС. Подальші емпіричні дослідження мають включати порівняльний аналіз з попередніми періодами та оцінку впливу реформ на конкретні сегменти бізнесу, з метою розробки цільових антикорупційних стратегій.

У контексті дослідження корупційних ризиків у митній сфері України особливе значення має аналіз сприйняття доброчесності та сумлінності, оскільки корупція часто проявляється не лише в прямих порушеннях, але й у суб'єктивних оцінках стейкхолдерів. Одним з ключових інструментів для такої оцінки є Опитування щодо сприйняття доброчесності на митниці (Customs Integrity Perception Survey – CIPS), проведене Державною митною службою України (ДМСУ) у співпраці з Програмою Всесвітньої митної організації (ВМО) з протидії корупції та сприяння доброчесності (A-CIP). Це опитування, вперше впроваджене в Україні у 2024 році, базується на науково обґрунтованому підході

та спрямоване на кількісну оцінку рівня доброчесності в управлінні та діяльності ДМСУ. Воно не надає прямих доказів корупції, але дозволяє виявити потенційні ризики через призму сприйняття двох ключових груп: посадових осіб митних органів та представників приватного сектору.

Методологія CIPS ґрунтується на 10 ключових чинниках Оновленої Декларації Аруша ВМО, які охоплюють аспекти належного врядування та сумлінності в митній сфері: лідерство та відданість справі, нормативно-правова база, прозорість, автоматизація, реформа та модернізація, аудит та розслідування, кодекс етики, управління людськими ресурсами (лише для митників), мораль та організаційна культура, а також взаємовідносини з приватним сектором. Опитування проводилося з 2 по 27 вересня 2024 року під керуванням ДМСУ, наглядом ВМО А-CIP та впровадженням РwC у Німеччині. Географія охоплювала п'ять локацій: Київ, Закарпаття, Львів, Чернівці та Волинь. Вибірка респондентів формувалася на основі даних ДМСУ для посадових осіб та бази ORBIS для приватного сектору, з урахуванням підприємств, що здійснюють транскордонну торгівлю. Цільові обсяги вибірки розраховувалися з 95% довірчим інтервалом та 4% похибкою, що забезпечило репрезентативність: 448 відповідей від митників та 477 від приватного сектору.

Питання опитування базувалися на 4-бальній шкалі Лайкерта, де найпозитивніша відповідь оцінювалася в 3 бали, а найнегативніша – в 0. Середньозважений показник для кожного чинника варіюється від 0 до 3, де вищі значення вказують на позитивніше сприйняття. Результати демонструють помітні розбіжності між групами, що свідчить про асиметрію в оцінці корупційних ризиків (рисунок 2.11) [44].

Аналіз цих показників розкриває ключові корупційні ризики. Найнижчі оцінки в обох групах стосуються нормативно-правової бази (2,41 у митників та 1,94 у приватного сектору), що вказує на складність законодавства як фактор, який створює вразливості для корупції. Зокрема, 42% приватного сектору та 23% митників погоджуються, що митні правила занадто складні для дотримання, а 29% приватного сектору зазначають труднощі в їх виконанні. Це може

призводити до суб'єктивного тлумачення норм, завищення вимог або вимагання хабарів за «спрощення» процедур. Водночас, 64% митників та 54% приватного сектору відчують підтримку в наданні зворотного зв'язку щодо регулювання, що є позитивним сигналом для зменшення ризиків через діалог.

Рисунок 2.11 – Результати опитування щодо сприйняття доброчесності на митниці (CIPS) у 2024 році

Прозорість отримала найнижчу оцінку серед митників (2,06), тоді як у приватному секторі вона вища (2,27), але все ж низька. Це свідчить про потенційні ризики в доступі до інформації про митні процедури, що може сприяти непрозорим практикам, таким як вибірковий контроль чи упереджене рішення.

Автоматизація (2,48 та 2,23) та реформа (2,41 та 2,23) також оцінені помірно, підкреслюючи необхідність цифровізації для мінімізації людського фактору, який часто асоціюється з корупцією. Це означає, що цифровізація розглядається як перспективний, але ще не повністю реалізований засіб зниження корупційних ризиків

Особливу увагу привертає чинник аудиту та розслідувань (2,69 у митників та 2,48 у приватного сектору). Тут виявлено, що більшість митників (понад 90%) почуваються в безпеці при повідомленні про порушення доброчесності, а повідомлення призводять до заходів проти корупції. Однак, у приватному секторі лише 6% брали участь у розслідуваннях ДМСУ, хоча всі мали позитивний досвід. Але сама низька частка залучених свідчить про недовіру до інститутів внутрішнього контролю. Цікаво, що 89% представників бізнесу обирають етичну поведінку, якщо чиновник просить неправомірну вигоду за прискорення, але майже половина вважає, що хабар може допомогти уникнути вимог. Це вказує на стійкий ризик «сірих» практик, де сприйняття корупції як «норми» зберігається, попри зусилля реформ. Це свідчить про збереження в суспільній свідомості стереотипу щодо «корисності» корупції, що саме по собі формує ризик її відтворення

Кодекс етики (2,74 та 2,50) та моральна культура (2,60 та 2,41) отримали відносно високі оцінки, але розбіжності в взаємовідносинах з приватним сектором (2,89 проти 2,15) свідчать про асиметрію: митники вважають взаємодію професійною, тоді як бізнес сприймає культуру обслуговування клієнтів як недостатню. Управління людськими ресурсами (1,99 у митників) є найслабшим ланкою, що може посилювати ризики через низьку мотивацію чи відсутність ротації кадрів [44].

Отримані дані дозволяють зробити низку важливих висновків:

- найбільш проблемними сферами залишаються прозорість, складність нормативно-правової бази та взаємодія з бізнесом. Саме тут спостерігаються найбільші розриви між оцінками митників і приватного сектору;
- попри відносно високі оцінки доброчесності з боку митних службовців, бізнес демонструє значно більший скепсис. Це свідчить про наявність «довірчої кризи», яка ускладнює подолання корупційних ризиків;
- автоматизація та цифровізація сприймаються як перспективний, але ще недостатньо реалізований напрям. Подальший розвиток електронних систем є критичним для зниження «людського фактору»;
- значна частка бізнесу досі вважає корупцію ефективним інструментом вирішення проблем, що підтверджує високий рівень толерантності до неправомірних практик у середовищі учасників ЗЕД;
- рівень довіри до механізмів внутрішнього контролю і розслідувань у бізнесу є низьким, що зменшує ефективність антикорупційних заходів загалом.

Отже, результати CIPS підкреслюють тенденцію до покращення сприйняття доброчесності порівняно з потенційними ризиками, але виявляють вразливості в складності регулювання, прозорості та аудиті, які можуть слугувати каталізаторами корупції в митних процедурах. Для мінімізації ризиків рекомендується посилення партнерського підходу, як пропонує ВМО: регулярний моніторинг, автоматизація процесів, спрощення норм та підвищення прозорості. Подальші дослідження мають включати динаміку змін у сприйнятті, з акцентом на причинно-наслідкові зв'язки між реформами та зниженням корупційних ризиків, для формування ефективної антикорупційної стратегії в митній сфері України.

Узагальнюючи результати дослідження, можна виділити низку системних проблем, які й надалі формують високі корупційні ризики в сучасній митній системі України, попри досягнуті інституційні зрушення та кроки у напрямі цифровізації й реформування:

- збереження корупційних схем у митному оформленні – поширені

практики хабарництва за прискорення процедур, маніпуляції з митною вартістю та перекласифікацією товарів, а також сприяння контрабандним потокам;

- недостатня прозорість і передбачуваність процедур – наявність прогалин у правовій базі та суб'єктивність рішень посадових осіб, що створює умови для зловживань;

- низька ефективність інституційного контролю – обмеженість кадрових і технічних ресурсів, слабка координація між антикорупційними органами та митною службою, що знижує результативність виявлення та покарання корупційних правопорушень;

- високі ризики у прикордонних операціях – черги, перевантаження пунктів пропуску та недостатня пропускна спроможність інфраструктури, що стимулює тіньові домовленості та формує умови для виникнення «тіньових тарифів»;

- стійкі корупційні практики в суспільстві та бізнес-середовищі – толерантність до «неформальних платежів» та готовність бізнесу користуватися корупційними механізмами для досягнення конкурентних переваг, що відтворює попит на корупційні послуги й гальмує системні зміни.

Таким чином, аналіз корупційних ризиків у сфері митних процедур в Україні у 2019–2024 рр. демонструє складну картину: з одного боку, відзначається поступове зменшення ролі корупції серед ключових проблем бізнесу, а також позитивна динаміка у показниках «сірого імпорту» та рівня довіри до цифрових інструментів. З іншого боку, зберігаються суттєві ризики, пов'язані з непрозорістю процедур, надмірною складністю законодавства та низькою ефективністю механізмів внутрішнього контролю. Важливо, що бізнес і митні органи демонструють розбіжності у сприйнятті рівня доброчесності, що вказує на кризу довіри, яку слід долати шляхом посилення діалогу та прозорості.

Отже, корупційні ризики у сфері митного оформлення залишаються системною проблемою, що стримує ефективність зовнішньоекономічної діяльності та негативно впливає на інвестиційний клімат України. Проте наявна позитивна динаміка свідчить про результативність окремих антикорупційних

заходів (цифровізація, «єдине вікно», автоматизація оформлення), які поступово звужують простір для неправомірних практик. Подальший успіх у мінімізації цих ризиків залежатиме від гармонізації законодавства з нормами ЄС, комплексної цифрової трансформації митниці та зміцнення інституційної спроможності у сфері контролю та розслідувань.

2.3 Оцінка ефективності антикорупційної політики держави у митній сфері

Антикорупційна політика у митній сфері є одним із ключових чинників забезпечення прозорості економічних процесів та формування довіри бізнесу до державних інституцій. Враховуючи стратегічне значення митниці для зовнішньоекономічної діяльності України, рівень доброчесності митних процедур безпосередньо впливає як на обсяги зовнішньої торгівлі, так і на інвестиційну привабливість країни. Відповідно, оцінка ефективності антикорупційних заходів у цій сфері має надзвичайно важливе значення не лише для визначення результатів державної політики, але й для пошуку оптимальних напрямів її подальшого вдосконалення.

У сучасних умовах, коли Україна реалізує курс на євроінтеграцію та водночас функціонує в умовах воєнних викликів, формування дієвої антикорупційної політики у митниці набуває подвійної ваги: з одного боку, як інструмент боротьби з тіньовими практиками, що послаблюють бюджет та економіку, з іншого – як передумова інтеграції у спільний ринок ЄС і виконання міжнародних зобов'язань. Саме тому дослідження ефективності державних заходів у цій сфері дозволяє оцінити не лише їх поточні результати, але й окреслити стратегічні пріоритети на найближчі роки.

Формування антикорупційної політики у митній сфері України має системний характер та відображає як внутрішні потреби держави, так і зобов'язання перед міжнародними партнерами. Базою для побудови антикорупційної системи є Конвенція ООН проти корупції 2003 року [45], ратифікована Україною у 2006 році, що визначила ключові принципи та

зобов'язання держави у сфері запобігання, виявлення та протидії корупційним практикам.

На національному рівні фундаментальним документом виступає Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р., який заклав правові та організаційні засади системи запобігання корупції, визначив механізми моніторингу та контролю, а також запровадив інституційну основу у вигляді Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК). Важливим нововведенням стало впровадження обов'язкового електронного декларування для публічних службовців, включно з митними посадовими особами [46].

Подальший розвиток антикорупційної політики визначався ухваленням Національних антикорупційних стратегій. Зокрема, Стратегія на 2014-2017 роки та Державна програма її реалізації вперше передбачили заходи, спрямовані на підвищення прозорості митних процедур і зменшення можливостей для зловживань у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки окреслила пріоритети у вигляді цифровізації митних процедур, створення умов для доброчесності персоналу, розвитку механізмів управління ризиками та інтеграції в європейську систему митного контролю [47; 48].

Важливим аспектом є врахування зобов'язань України у процесі євроінтеграції. У рамках Угоди про асоціацію з ЄС Україна взяла на себе зобов'язання адаптувати митне законодавство до *acquis communautaire*, що включає як гармонізацію митних правил, так і створення механізмів прозорості, сумісних із європейськими стандартами. Це визначає пріоритетність запровадження електронних сервісів («єдине вікно», NCTS, AEO), що розглядаються як інструменти мінімізації корупційних ризиків [49].

Отже, нормативно-правові засади антикорупційної політики у митній сфері України формуються під впливом поєднання національних правових реформ та міжнародних зобов'язань. Вони створюють основу для оцінки ефективності впроваджених заходів, проте потребують постійного вдосконалення з огляду на нові виклики, зокрема, зумовлені воєнними умовами

та інтеграцією до єдиного митного простору ЄС.

Реалізація антикорупційної політики в митній сфері України упродовж останніх років пов'язана насамперед із цифровізацією процедур, запровадженням міжнародних стандартів контролю та створенням нових механізмів прозорості. Впровадження інноваційних інструментів стало відповіддю на виклики, зумовлені як хронічною проблемою корупційних зловживань, так і воєнними умовами, що вимагали максимальної мобілізації ресурсів та забезпечення стійкості зовнішньоекономічної діяльності.

Одним із ключових кроків стало створення системи «Єдине вікно» (Single Window), що дозволяє інтегрувати митні та суміжні контролюючі органи в єдиному інформаційному просторі. Запровадження цього інструмента суттєво скоротило час митного оформлення та зменшило кількість контактів між бізнесом і посадовими особами, що, у свою чергу, знизило ризики хабарництва. За даними Державної митної служби, кількість декларацій, поданих через «єдине вікно», щорічно зростає, а бізнес-опитування Європейської Бізнес Асоціації (митний індекс) відзначають підвищення рівня прозорості та зручності процедур [50].

Другим важливим напрямом є впровадження Нової комп'ютеризованої транзитної системи (NCTS), яка забезпечує гармонізацію митних процедур з практиками ЄС. Її функціонування мінімізує можливості для суб'єктивного втручання в процеси транзиту та знижує імовірність зловживань, пов'язаних із «ручним» контролем. За офіційними повідомленнями, з 2022 року Україна приєдналася до Конвенції про процедуру спільного транзиту, що створює умови для повної інтеграції у європейський митний простір [51].

Третім напрямом є розвиток інституту Авторизованих економічних операторів (АЕО), який передбачає надання надійним компаніям спрощених умов митного контролю. Запровадження АЕО сприяє формуванню партнерських відносин між бізнесом і митницею та зменшує кількість можливостей для корупційного тиску. Попри те, що кількість сертифікованих компаній поки що обмежена, тенденція є позитивною, а сама концепція відповідає міжнародним

стандартам доброчесності (WCO SAFE Framework) [52].

Особливе значення має цифровізація процедур. Перехід на електронний документообіг, автоматизовані системи управління ризиками, електронні черги у пунктах пропуску зменшили простір для маніпуляцій і створили більш передбачувані умови для бізнесу. Водночас ефективність цих інструментів безпосередньо залежить від технічної спроможності інфраструктури та готовності персоналу працювати в оновлених умовах [53].

Практична реалізація антикорупційної політики у митній сфері засвідчує поступове впровадження міжнародних стандартів і цифрових технологій, які вже призвели до зменшення можливостей для корупції. Однак для повноцінної ефективності цих заходів необхідним залишається їх масштабування, підвищення рівня кадрової доброчесності та забезпечення технічної надійності систем.

Антикорупційна політика України у митній сфері поступово інтегрується в міжнародні стандарти доброчесності та прозорості. Ключовими орієнтирами в цій сфері є Конвенція ООН проти корупції (UNCAC, 2003), рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), а також стандарти Європейського Союзу, які безпосередньо пов'язані з процесом інтеграції України у внутрішній ринок ЄС.

Передусім, UNCAC визначає фундаментальні принципи: превенція корупції, криміналізація корупційних діянь, міжнародна співпраця та повернення активів. В українській митній практиці ці принципи реалізуються через створення спеціалізованих антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, САП, ДБР), гармонізацію митного законодавства з європейськими нормами, а також запровадження механізмів електронного декларування та контролю за доброчесністю персоналу. Важливо, що Україна регулярно звітує в рамках механізму огляду виконання UNCAC, що стимулює подальшу імплементацію норм конвенції.

Рекомендації OECD, зокрема у межах Istanbul Anti-Corruption Action Plan, акцентують увагу на необхідності мінімізації адміністративного тиску на бізнес,

створення прозорих процедур митного контролю та запобігання конфлікту інтересів у роботі митників. У цьому контексті запровадження системи «Єдине вікно», розвиток NCTS та поступове поширення статусу Авторизованого економічного оператора (АЕО) відповідають ключовим підходам OECD до забезпечення прозорості та довіри бізнесу до митних інституцій.

Зі свого боку, стандарти ЄС (зокрема, Митний кодекс Союзу – Union Customs Code) передбачають максимально електронізовану та ризик-орієнтовану систему митного адміністрування. Українська Держмитслужба робить поступові кроки в цьому напрямі: приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту (NCTS), розбудова системи управління ризиками, цифровізація документообігу та запуск електронної черги в пунктах пропуску. Ці кроки не лише зменшують корупційні ризики, а й сприяють інтеграції України у митний простір ЄС, що особливо важливо в контексті євроінтеграційних зобов'язань.

Разом із тим, аналіз дотримання міжнародних стандартів свідчить про низку проблем. По-перше, впроваджені інструменти часто залишаються фрагментарними, а масштабування нових систем (як-от АЕО) відбувається повільно. По-друге, кадровий аспект (низький рівень доброчесності та плінності кадрів у митниці) знижує ефективність навіть найкращих технічних рішень. По-третє, питання координації антикорупційної політики між відомствами потребує подальшого зміцнення.

Таким чином, українська антикорупційна політика у митній сфері демонструє загальну відповідність міжнародним стандартам UNCAC, OECD та ЄС, проте її результативність значною мірою залежить від належної імплементації та сталого інституційного розвитку. Це вимагає подальшого вдосконалення внутрішніх механізмів контролю та підвищення кадрової доброчесності, а також прискорення інтеграції у європейський митний простір [54, с. 34-38].

Упродовж останніх років держава здійснює низку інституційних, технологічних і кадрових реформ, спрямованих на зниження корупційних ризиків у діяльності митних органів. Їхній результат відображається не лише у

динаміці виявлених правопорушень, а й у показниках довіри бізнесу, прозорості процедур та ефективності адміністрування митних платежів. Водночас повна оцінка ефективності потребує врахування не лише кількісних змін, а й якісних зрушень у системі управління, автоматизації та контролю.

За даними Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), у 2024 році розслідувалося понад 150 кримінальних проваджень, пов'язаних із корупційними злочинами у митних органах, що на 17% менше, ніж у 2023 році. Водночас кількість обвинувальних актів, направлених до суду, залишалася низькою (приблизно 25% від загальної кількості розслідувань), що свідчить про збереження проблеми латентності корупції та складність доведення таких справ у суді [55].

Показник митного індексу Європейської бізнес асоціації (ЕВА) свідчить про поступове покращення оцінки бізнесом діяльності митниці у 2020–2021 роках, з подальшим зниженням у період 2022–2024 рр. Індекс сприйняття митниці (СРМ) у 2024 році становив 0,30 на шкалі від –1 до +1, що трохи нижче за рівень 2023 року (0,32), але істотно вище за показники 2019–2020 рр. (0,21 і 0,10 відповідно). Це свідчить не стільки про погіршення оцінок, скільки про зростання очікувань бізнесу щодо якості реформ.

Час митного оформлення залишається одним із ключових індикаторів ефективності процедур. За даними ДМСУ, середній час оформлення імпоротної декларації скоротився з 15 годин у 2019 році до близько 9 годин у 2024 році, що стало можливим завдяки впровадженню автоматизованих модулів, зокрема системи NCTS (New Computerized Transit System) та розширення функціоналу «єдиного вікна». Разом з тим, за оцінками бізнесу, у пікові періоди навантаження (особливо на західних кордонах) час очікування може сягати 48–72 годин, що свідчить про системні інфраструктурні та управлінські проблеми [40].

Серед позитивних практик, які сприяли зниженню корупційних ризиків у митниці, варто виокремити:

- запровадження авторизованих економічних операторів (АЕО), що дозволило окремим підприємствам з високим рівнем доброчесності

користуватися спрощеними митними процедурами. За даними Мінфіну, станом на 2024 рік статус АЕО отримали понад 130 компаній, що сприяло зменшенню кількості ручних перевірок і ризиків контактів із посадовими особами;

- інтеграція системи NCTS у європейський митний простір, що дозволило посилити контроль за транзитними операціями, мінімізувати можливості маніпуляцій і забезпечити прозорість ланцюгів постачання;

- розвиток електронного документообігу (е-декларації, е-заявки, онлайн-скарги), який скоротив кількість фізичних контактів між бізнесом і митними посадовцями, що є одним з ефективних інструментів протидії дрібній корупції;

- активізація внутрішніх аудитів та служб безпеки ДМСУ. У 2023–2024 рр. було проведено понад 120 службових розслідувань, за результатами яких притягнуто до відповідальності понад 200 працівників митниці [56].

- важливо, що частина успіхів пов'язана з міжнародною підтримкою – технічна допомога ЄС у межах програми EU4PFM сприяла розбудові цифрової інфраструктури митниці, посиленню інституційної спроможності та зниженню корупційних ризиків через автоматизацію процесів.

Попри певні досягнення, зберігаються суттєві обмеження, які перешкоджають досягненню системного ефекту:

- політичний вплив і часта зміна керівництва митниці призводять до нестабільності управління, переривання реформ і втрати інституційної пам'яті. У 2019–2024 роках ДМСУ пережила понад 10 кадрових ротацій на керівних посадах, що негативно вплинуло на послідовність антикорупційних політик;

- кадрові ризики: низький рівень оплати праці та обмежені кар'єрні перспективи створюють передумови для відтоку кваліфікованих кадрів і зростання спокус до неформальної вигоди;

- недостатня автоматизація ризикових процедур, зокрема митної вартості, класифікації товарів і пост-аудиту. За даними ЕВА, 37,6% бізнесу вказують на недосконалість законодавства як чинник, що дозволяє суб'єктивно трактувати норми, а 43,8% - на недостатню прозорість митних органів [40].

- низький рівень ефективності внутрішнього контролю та судового

переслідування. Значна частина кримінальних проваджень проти митників завершується без обвинувального вироку, що створює відчуття безкарності та підриває довіру до правоохоронної системи.

Загалом, антикорупційні реформи в митній системі України продемонстрували часткову ефективність. Спостерігається помітне зменшення «побутових» корупційних проявів, пов'язаних із безпосередніми контактами між бізнесом і митниками, проте інституційна та структурна корупція (на рівні прийняття рішень, управління кадровими потоками, тендерів тощо) залишається серйозною проблемою.

Згідно з Індексом сприйняття корупції (CPI) Transparency International, Україна у 2024 році отримала 36 балів зі 100, що на 3 бали більше, ніж у 2022 році, але нижче за середній показник країн Центрально-Східної Європи (близько 50 балів) [57]. Це свідчить про поступове покращення загального сприйняття, однак без істотних проривів у боротьбі з корупцією.

Системна корупція залишається серйозною проблемою, яка проявляється у політичному впливі, нестабільності кадрової політики, низькій ефективності контролю та неповній автоматизації критичних процедур. Ефективність реформ поки що обмежена фрагментарністю підходів та відсутністю комплексної відповідальності на всіх рівнях управління

Підвищення ефективності митниці, згідно з оцінкою бізнесу, пов'язане переважно з цифровізацією процедур, тоді як системна доброчесність залежить від стабільності кадрової політики, якості судової системи та рівня політичної волі. Тому подальший розвиток антикорупційної політики у митній сфері має базуватися на комплексному підході, який включає технологічну модернізацію, підвищення інституційної спроможності, посилення зовнішнього контролю та впровадження культури доброчесності.

Подальше підвищення результативності антикорупційних заходів потребує інституційного зміцнення Держмитслужби, розширення аналітичного контролю, а також сталого впровадження європейських стандартів доброчесності. Лише системна інтеграція цих підходів дозволить забезпечити

реальне зниження корупційних ризиків і підвищити конкурентоспроможність національної економіки.

Висновки до розділу 2

Проаналізовано стан та тенденції розвитку митної системи України, що характеризується прогресом у цифровізації, скороченні часу оформлення декларацій та покращенні індексу сприйняття бізнесом (з 3,24 у 2023 р. до 3,40 у 2024 р.), але з викликами у вигляді черг на кордоні, нестачі кадрів та регіональних диспропорцій. Динаміка сірого імпорту зменшилася до 11,6% у 2024 р., свідчаючи про ефективність реформ, однак проблеми з визначенням митної вартості та корупційним тиском вимагають посилення контролю. Ці тенденції, за даними Митного індексу, підкреслюють необхідність адаптації політики до європейських стандартів для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності економіки.

Оцінено корупційні ризики у сфері митних процедур, що проявляються в хабарництві, зловживаннях та контрабанді, з ключовими факторами у вигляді дискреційних повноважень, відсутності прозорості та слабого контролю. Рівень корупції сприймається як стабільний або зменшений (за 41% респондентів у 2024 р.), але ризики залишаються високими в процедурах визначення вартості та оглядах, з економічними втратами для бюджету. Фактори впливу включають організаційні (черги, бюрократія) та інституційні (брак етики), що вимагає ризикоорієнтованого підходу для пом'якшення дефіциту довіри та підвищення ефективності, з урахуванням секторальної структури, де корупція витісняє чесний бізнес.

Оцінено ефективність антикорупційної політики у митній сфері. Дані обстежень показують середній рівень доброчесності (2,73 для бізнесу, 2,4 для митників), але переваги в прозорості (66,5% позитивних оцінок) роблять митницю резервом для реформ, з попитом у ключових напрямках (цифровізація, етика).

З УДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Цифровізація митного адміністрування як засіб мінімізації корупційних ризиків

Цифрова трансформація стає ключовим елементом антикорупційної стратегії в митній сфері в багатьох країнах світу. Автоматизація процедур, використання електронних систем, цифрових інтерфейсів для суб'єктів ЗЕД, а також інтеграція з міжнародними стандартами і практиками – усе це спрямовано на зменшення людського контакту, усунення суб'єктивності рішень і підвищення передбачуваності митних процедур. Прозорість митного адміністрування означає, зокрема, доступність законодавства та регламентів, публічність змін, можливість моніторингу процесів, зрозумілість алгоритмів контролю та обов'язковість процедурних стандартів.

Одним із прикладів такого підходу в Україні є захід Державної антикорупційної програми «Розробка довгострокового національного стратегічного плану цифрового розвитку, цифрових трансформацій та цифровізації Державної митної служби та її територіальних підрозділів на основі багаторічного стратегічного плану ЄС для електронної митниці (MASP-C)». Затвердження Стратегічного плану цифрової трансформації митниці є важливим етапом у відповіді на проблему «надмірних дискреційних повноважень митних посадовців» через автоматизацію та цифровізацію [58].

Міжнародні приклади підтверджують, що автоматизація митних процедур тісно пов'язана з підвищенням прозорості та зниженням корупційних ризиків.

У країнах Європейського Союзу нова митна реформа (наприклад, пропозиція про створення «Customs Data Hub» ЄС та уніфікованого цифрового простору митних процедур) передбачає централізовану ІТ-систему, котра полегшує бізнесу взаємодію із митницею та одночасно зміцнює контроль над

даними, зменшує можливості для неправомірних зловживань [59].

Концепція SMART borders (розумні кордони), запропонована Всесвітньою митною організацією (WCO), передбачає автоматизування, управління ризиками, цифрові сервіси на кордоні (електронні черги, автоматична перевірка, мінімум людського втручання), що сприяє зменшенню корупційних вузьких місць. Наприклад, приклад автоматизованого контейнерного терміналу «Maasvlakte II» у Нідерландах, де більшість операцій автоматизовані, і це значно скорочує час обробки вантажів та контакти з чиновниками [60].

Між автоматизацією бізнес-процесів і зниженням корупційних ризиків існує пряма кореляція. Обробка декларацій без участі митного інспектора, якщо система виявляє низький ризик, дозволяє уникнути халатності, хабарництва або «договірних домовленостей». У документах Української антикорупційної програми вказується, що дискретні повноваження митних посадовців, зокрема у з'ясуванні митної вартості, у застосуванні режимів контролю, мають бути обмежені через чітке регламентування і механізми автоматичного визначення процедур контролю [61].

Проте відомі також обмеження і виклики. Автоматизація вимагає значних ресурсів: фінансових, технічних, кадрових. Інфраструктура митниці в деяких регіонах може бути недостатньо розвинутою, щоб забезпечити стабільний доступ до електронних сервісів чи швидке інтернет-з'єднання. Також необхідно забезпечити кібербезпеку, захист даних та міжсистемну сумісність (interoperability). Крім того, автоматичні системи ризик-менеджменту потребують постійного оновлення алгоритмів та моделей аномалій, щоб не утворювати нових ризиків (наприклад, «маніпуляція через низькі пороги ризику»).

Цифровізація митного адміністрування не є панацеєю, але визнана в міжнародній практиці й в українських стратегічних документах як один з найбільш дієвих засобів мінімізувати корупційні ризики через підвищення прозорості, автоматизацію і обмеження людського втручання в ключових процедурах

Сучасна антикорупційна політика в митній сфері має спиратися на цифровізацію не лише як технічний інструмент, а як системний елемент управління доброчесністю. З огляду на тенденції останніх років, основним бар'єром для ефективної протидії корупції залишається брак відкритості даних, ручний характер контролю, асиметрія інформації між митницею та бізнесом, а також недостатня інтегрованість ІТ-систем. Тому вдосконалення цифрових інструментів необхідно розглядати через призму трьох взаємопов'язаних напрямів – відкриті дані, автоматизація ризик-менеджменту та комунікаційна прозорість.

Заходи вдосконалення цифрових інструментів антикорупційної політики наведені на рисунку 3.1.

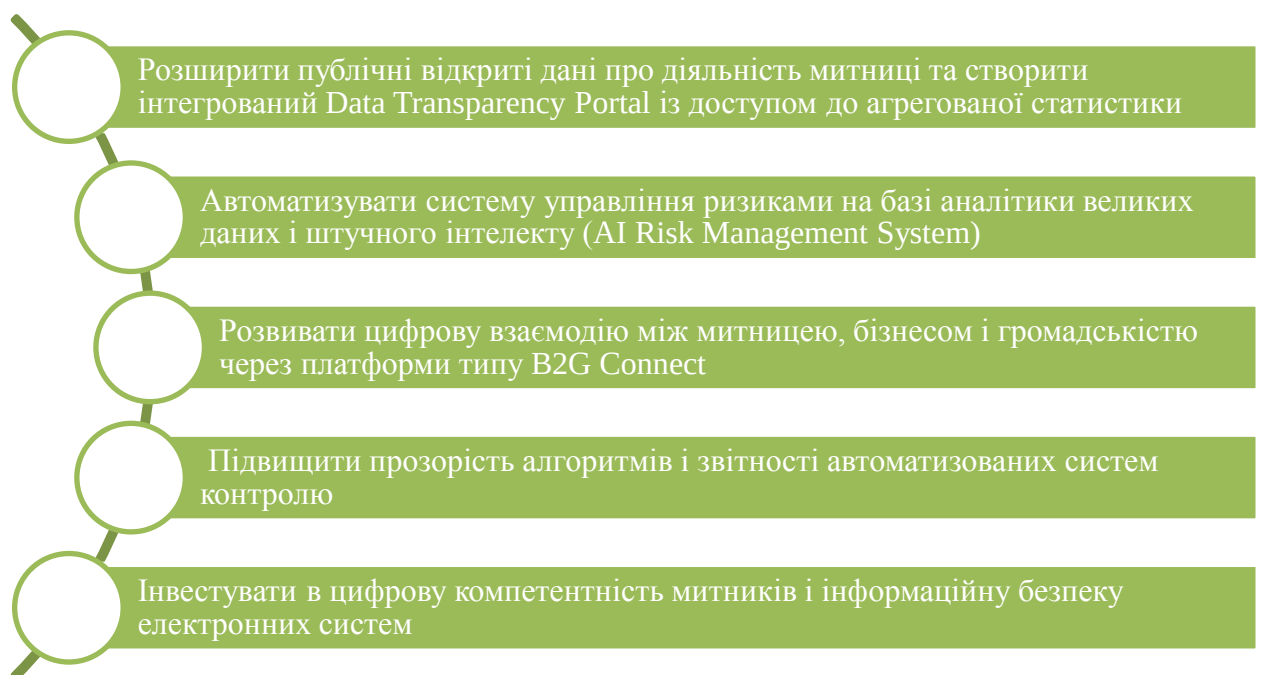

Рисунок 3.1 – Заходи вдосконалення цифрових інструментів антикорупційної політики України

Першочерговим завданням є розвиток системи відкритих даних про діяльність митниці. Запровадження порталу прозорості митних даних (Data Transparency Portal) дозволить акумулювати у відкритому форматі ключові

показники – середній час оформлення, кількість оглядів, результати перевірок, частоту виявлених порушень, обсяги митних надходжень, а також дані щодо дисциплінарних і антикорупційних проваджень. Така платформа має інтегруватися з порталом відкритих даних Мінфіну та електронною системою «Єдине вікно», забезпечуючи безперервне оновлення та доступ.

Досвід Європейського Союзу (зокрема, ініціативи MASP-C – Multi-Annual Strategic Plan for Customs) доводить, що прозорість інформації є дієвим запобіжником корупції. Публікація відкритих наборів даних дозволить зменшити кількість «ручних» втручань у процедури оформлення, а також підвищити рівень довіри бізнесу. В Україні аналогічна ініціатива сприятиме створенню механізмів громадського моніторингу митних процесів та незалежного контролю рішень.

Важливо забезпечити не лише доступність, але й стандартизацію даних. Відповідно до міжнародних підходів Open Data Charter, інформація повинна бути структурованою (CSV, JSON, XML), містити опис метаданих, часову та територіальну прив'язку. Це дозволить дослідникам і бізнесу здійснювати якісний аналіз ризиків, ідентифікувати тенденції, виявляти аномалії у процесі митного оформлення.

Друга ключова рекомендація – побудова сучасної системи управління ризиками (Risk Management System) на основі великих даних (Big Data) і технологій штучного інтелекту. Вона має аналізувати мільйони записів митних декларацій, транспортних маршрутів, історію перевізників, профілі імпортерів, кореляції між митною вартістю й статистикою ринкових цін. Такі моделі дозволять автоматично визначати підозрілі операції та зменшити вплив людського чинника.

У країнах ЄС, Канаді та Сінгапурі впроваджено подібні рішення. Наприклад, система CRMS2 (Common Risk Management System) Європейської комісії інтегрує національні бази даних і дозволяє автоматично визначати ризикові декларації на рівні митного союзу. У Сінгапурі митниця використовує модуль TradeNet, який із допомогою аналітики штучного інтелекту зменшив

частку ручних перевірок до 5%. Застосування аналогічних підходів в Україні (з урахуванням безпекових обмежень) дозволить суттєво знизити ризик корупційних контактів і прискорити процедури [62].

AI-моделі повинні оновлюватися регулярно, враховуючи зміни у торгових потоках, сезонність і поведінкові патерни бізнесу. Важливо забезпечити пояснюваність алгоритмів (explainable AI) – тобто зрозумілість логіки прийняття рішень як для працівників митниці, так і для зовнішніх користувачів. Це допоможе запобігти можливим маніпуляціям у налаштуваннях системи ризиків.

Третій напрям – це посилення цифрової комунікації між митницею, бізнесом і громадськістю. Ефективна антикорупційна політика неможлива без участі зацікавлених сторін, і саме цифрові платформи дозволяють зробити цей діалог постійним. Створення інтерактивних платформ типу B2G Connect забезпечить бізнесу доступ до персоніфікованої інформації про стан митного оформлення, звернення, скарги чи сплачені платежі, мінімізуючи необхідність особистих контактів.

Паралельно доцільно розвивати інструменти громадського контролю, наприклад, відкриту базу рішень антикорупційних перевірок, електронну книгу скарг, систему опитувань користувачів щодо якості сервісу. Це сприятиме підзвітності Держмитслужби перед суспільством і підвищить рівень довіри до її діяльності. Досвід ініціативи EU4Digital показує, що цифрова інтеграція митних систем і використання єдиного «електронного кордону» дозволяє суттєво зменшити ризики втручання на людському рівні [63].

Оскільки автоматизація митних процедур створює нові виклики, важливо закласти механізми контролю якості електронних систем. Йдеться про аудит алгоритмів ризик-менеджменту, перевірку на відсутність упередженості та можливостей ручного втручання.

Регулярна верифікація даних і процедур з боку незалежних організацій (бізнес-асоціацій, ЄБА, Transparency International) дозволить підвищити об'єктивність оцінки ефективності цифрових реформ. Важливим елементом має бути публічний моніторинг показників цифрової трансформації митниці: рівень

автоматизації процедур, частка безконтактних перевірок, кількість звернень користувачів до сервісів тощо.

Розвиток цифрової доброчесності вимагає також інвестицій у людський капітал митної служби. Необхідно систематично навчати працівників використанню цифрових інструментів, роботі з великими даними, алгоритмами ризик-аналізу, а також етичним аспектам цифрової взаємодії з бізнесом. Програми підвищення кваліфікації мають бути інтегровані до системи державного управління людськими ресурсами, із залученням міжнародних партнерів (WCO, EU Customs Cooperation).

Кібербезпека має стати стратегічним пріоритетом цифрової реформи митниці. Оскільки електронні системи обробляють чутливі дані про товарообіг, перевізників та імпортерів, будь-які витоки чи несанкціонований доступ можуть мати критичні наслідки. Важливо впровадити протоколи Zero Trust, системи моніторингу безпеки (SOC) та процедури реагування на кіберінциденти.

У процесі цифрової трансформації митної системи України питання розвитку цифрових компетентностей працівників митних органів набуває стратегічного значення. Високий рівень цифрової грамотності персоналу є передумовою не лише ефективного використання нових технологічних інструментів, але й суттєвим чинником зниження корупційних ризиків. Автоматизація, впровадження інформаційно-аналітичних систем, електронного документообігу, систем ризик-менеджменту, аналітики великих даних (Big Data) і штучного інтелекту вимагають від митників здатності працювати в цифровому середовищі, дотримуючись стандартів доброчесності, інформаційної безпеки та прозорості процедур.

Недостатній рівень цифрової компетентності може створювати значні ризики: помилки при обробці даних, невміння працювати з електронними платформами, залежність від неформальних практик, низьку якість управлінських рішень. Саме тому питання системного розвитку цифрової грамотності митників має стати одним із ключових напрямів державної кадрової та антикорупційної політики у митній сфері.

Ефективність цифровізації напряду залежить від людського капіталу, від готовності персоналу до використання інноваційних ІТ-рішень і дотримання принципів електронного урядування. Досвід країн ЄС свідчить, що розвиток цифрових навичок митників знижує корупційні ризики, оскільки:

- мінімізує «людський фактор» у процесі прийняття рішень;
- підвищує якість і точність даних, що використовуються для контролю;
- формує культуру доброчесності та прозорості у роботі з інформаційними системами;
- забезпечує взаємодію з іншими державними та міжнародними цифровими платформами.

В Україні значна частина службовців досі має обмежені навички у сфері цифрового аналізу даних, використання сучасних програмних засобів і роботи з автоматизованими системами. Це частково зумовлює низький рівень ефективності цифрових реформ і створює потенційні «вразливі точки» для корупційних дій. Ключові напрями розвитку цифрової компетентності митників наведено на рисунку 3.2.

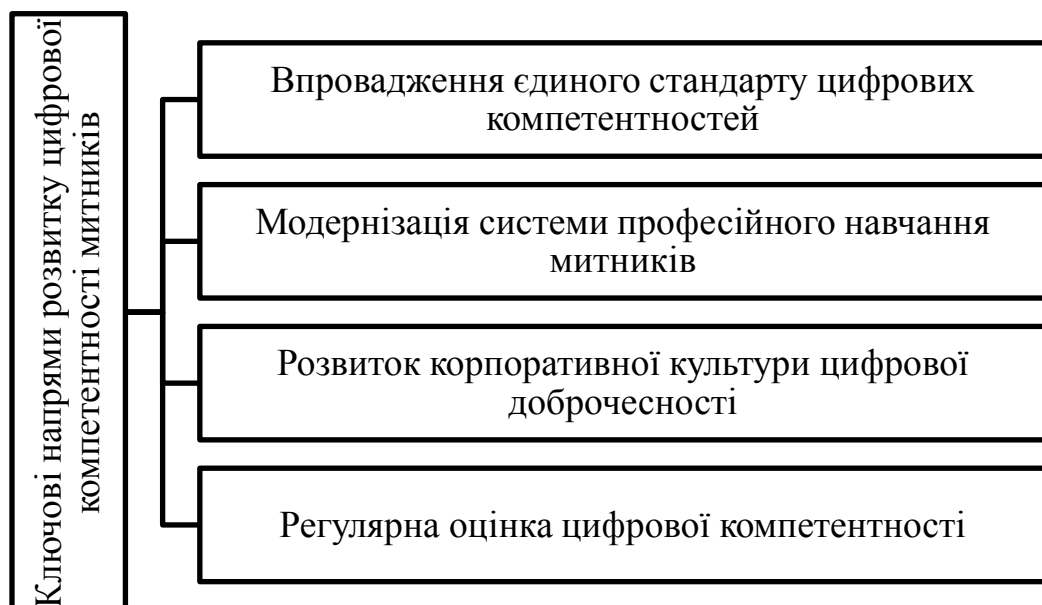

Рисунок 3.2 – Ключові напрями розвитку цифрової компетентності митників

Доцільно розробити Національний профіль цифрових компетентностей для працівників Держмитслужби. У межах цього профілю слід виділити п'ять основних блоків:

- інформаційна грамотність (пошук, оцінка та управління даними);
- комунікація в цифровому середовищі (використання офіційних каналів, кіберетика);
- створення цифрового контенту (робота з електронними деклараціями, базами даних);
- безпека (захист персональних і комерційних даних, робота з інформаційними системами);
- розв'язання проблем (використання аналітики, інструментів штучного інтелекту, автоматизація процедур).

Навчання має бути модульним, з урахуванням рівнів посад і функціональних обов'язків. Наприклад: базовий рівень (робота з електронними документами, CRM-системами, «Єдиним вікном»); середній рівень (управління ризиками, аналітична звітність, кібербезпека); просунутий рівень (аналіз великих даних, робота з API, управління цифровими процесами).

Курси можуть реалізовуватися у співпраці з вищими навчальними закладами, міжнародними партнерами (WCO, EU4Digital, OECD SIGMA) та за участю приватного ІТ-сектору.

Цифрова компетентність передбачає не лише технічні навички, а й етичну культуру роботи з інформацією. Необхідно впровадити Кодекс цифрової етики митника, який визначатиме правила взаємодії з цифровими системами, використання службової інформації, поведінку у віртуальному середовищі.

Також важливо формувати систему мотивації: преміювання працівників, які демонструють високий рівень цифрової ефективності, дотримання стандартів прозорості та інноваційного підходу до роботи.

Доцільно запровадити щорічне оцінювання цифрових навичок співробітників митниці (digital audit), результати якого враховуватимуться під час атестації та просування по службі. Це дозволить визначати потреби у

навчанні, підвищити персональну відповідальність і систематично відстежувати прогрес цифрової трансформації.

Реалізація запропонованих заходів дозволить сформувати цілісну екосистему цифрової доброчесності у митній сфері. Прозорість і публічність даних зменшать можливості для маніпуляцій і вибіркового застосування норм. Використання аналітики великих даних підвищить ефективність управління ризиками й скоротить час оформлення. Посилення цифрової взаємодії з бізнесом знизить кількість контактів, що можуть стати підґрунтям для корупційних практик. У результаті підвищиться рівень довіри бізнесу до митниці, зростуть митні надходження, а Україна зміцнить свої позиції у міжнародних рейтингах прозорості.

3.2. Формування та впровадження стандартів митної етики й доброчесності як стратегічний напрям удосконалення антикорупційної політики України

Формування стандартів митної етики та доброчесності є ключовою передумовою створення ефективної, прозорої та підзвітної митної системи, що відповідає принципам належного врядування й вимогам міжнародних партнерів України. У контексті євроінтеграційних процесів та виконання положень Угоди про асоціацію з ЄС важливим є не лише технічне оновлення митних процедур, а й формування етичної культури, заснованої на цінностях доброчесності, відповідальності та професіоналізму.

Митна служба, як орган, що щоденно взаємодіє з бізнесом і громадянами, має підвищений рівень репутаційних та корупційних ризиків. Саме тому етична поведінка посадових осіб митниці є одним із головних чинників довіри до держави та легітимності регуляторної діяльності. Відповідно до і Revised Arusha, розвиток системи доброчесності в митних органах передбачає поєднання трьох компонентів: етичних норм, інституційних механізмів їх забезпечення та освітньо-культурного середовища, що підтримує доброчесну поведінку службовців [64].

В Україні за останні роки здійснено низку кроків у напрямі зміцнення етичної складової державної служби, зокрема ухвалено Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про державну службу», Типовий кодекс етичної поведінки державного службовця, а також внутрішні нормативні акти Держмитслужби щодо запобігання конфлікту інтересів. Однак практика свідчить про те, що лише формальна наявність документів не гарантує реального дотримання стандартів доброчесності. Проблема залишається низький рівень етичної культури, недостатня підготовка кадрів з питань етики, відсутність механізмів системного моніторингу дотримання етичних принципів і недостатня мотивація до їх виконання.

Етичні стандарти у сфері митної діяльності є важливим елементом системи державного управління, спрямованої на забезпечення доброчесності, прозорості та ефективності діяльності посадових осіб. Формування етичної культури митників має не лише моральний, а й стратегічний вимір, оскільки безпосередньо впливає на довіру бізнесу та громадян до державних інституцій, на міжнародну репутацію країни, а також на результативність зовнішньоекономічної діяльності.

Митна служба – це орган, який перебуває на стику інтересів держави, бізнесу та суспільства. Її працівники щоденно приймають рішення, що впливають на економічну безпеку країни, обсяги державних надходжень, умови зовнішньої торгівлі. У такому середовищі ризики зловживань владою, конфлікту інтересів або неправомірної вигоди є об'єктивно високими. Саме тому дотримання етичних стандартів виступає ключовим інструментом мінімізації корупційних ризиків, підвищення підзвітності та створення умов для ефективного партнерства між митницею і бізнесом.

Етична культура – це система цінностей, норм і поведінкових моделей, що регулюють професійну діяльність митників. Вона визначає, яким чином службовець ухвалює рішення, виконує обов'язки, взаємодіє з колегами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. У міжнародній практиці етична культура вважається не лише індивідуальною характеристикою службовця, а й

невід'ємною частиною організаційного середовища, що впливає на якість управління ризиками і на репутаційний капітал митної системи.

Високий рівень етичної культури забезпечує довготривалу довіру до митних органів, сприяє прозорості процедур і формує імідж держави як надійного торговельного партнера. Довіра до митниці є одним із ключових факторів, який визначає рівень інвестиційної привабливості країни та її конкурентоспроможність на світовому ринку. Натомість відсутність етичних орієнтирів веде до підриву авторитету державної служби, поширення корупції та зниження ефективності реалізації економічної політики.

Важливим документом, який деталізує положення вищезазначених законів, є Кодекс етичної поведінки державного службовця, затверджений наказом Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 року № 158. Кодекс визначає норми професійної поведінки, засновані на принципах служіння суспільству, політичної нейтральності, поваги до прав людини, недопущення дискримінації, уникнення конфлікту інтересів, забезпечення прозорості та доброчесності. Він виконує роль морального дороговказу для державних службовців, допомагаючи запобігати ситуаціям, у яких виникають етичні дилеми, зокрема у сфері, що характеризується високим рівнем взаємодії з бізнесом, як митниця.

Ефективна система етичного регулювання у митній службі є однією з ключових передумов зміцнення довіри суспільства до державних інституцій, забезпечення доброчесності службовців і підвищення якості публічного адміністрування. Вона має бути не формальним набором правил поведінки, а цілісною інституційною системою, що поєднує нормативне забезпечення, кадрову політику, систему навчання, наставництво, моніторинг і механізми підтримки етичної культури. На сучасному етапі розвитку Державної митної служби України необхідним є удосконалення цих компонентів із урахуванням міжнародних стандартів, цифрових технологій та євроінтеграційних вимог.

Система етичного регулювання в митній сфері України має фрагментарний характер: існує низка нормативних актів, які визначають загальні вимоги до

поведінки службовців, але бракує єдиної комплексної моделі управління етичними ризиками. Доцільно розробити Єдиний стандарт етичної поведінки працівників митної служби, який узагальнюватиме всі чинні норми, принципи та процедури реагування на порушення.

Такий стандарт має включати:

- Кодекс етичних принципів (з оновленими положеннями щодо поведінки у цифровому середовищі, використання службової інформації, комунікацій з бізнесом і громадськістю);
- Положення про етичний моніторинг (регулярна оцінка рівня доброчесності підрозділів і посадових осіб);
- Механізм захисту викривачів (гарантії анонімності, прозорість розгляду повідомлень про етичні порушення);
- Систему внутрішнього консультування (етичні радники у структурних підрозділах).

В основу цього стандарту має бути покладено принципи Переглянутої Арушської декларації про доброчесність у митних органах, зокрема прозорість, лідерство, підзвітність, внутрішній контроль і співпрацю з громадськістю. Його ухвалення дозволить створити єдину рамку для формування етичної культури в усіх регіональних митницях України та забезпечити порівнюваність із європейськими практиками.

Одним із найефективніших інструментів зміцнення етичної культури в митній службі є система наставництва, що передбачає передачу досвіду, професійних знань і цінностей від досвідчених працівників до нових співробітників. Її мета – не лише адаптація нових кадрів до професійного середовища, а й закріплення стандартів поведінки, які формують довіру та відповідальність.

Для розвитку системи наставництва як інструменту формування етичної культури доцільно:

- запровадити інститут етичних наставників у кожному митному підрозділі. Наставники мають бути сертифікованими службовцями з

бездоганною репутацією, які пройшли підготовку за програмою з професійної етики та лідерства;

- розробити програму менторингу для нових співробітників тривалістю не менше шести місяців, у рамках якої наставники допомагатимуть новачкам розв’язувати практичні етичні дилеми, ознайомлюватимуть із внутрішніми процедурами запобігання конфлікту інтересів і кодексом поведінки;

- створити методичні рекомендації «Етичний ментор у митній службі», що описуватимуть цілі, функції, методи роботи наставника, а також індикатори ефективності його діяльності;

- впровадити систему зворотного зв’язку між наставником, новим працівником і керівництвом підрозділу з фіксацією випадків етичних порушень, виявлених у процесі адаптації.

Менторингова модель етичного розвитку відповідає європейським підходам, де підкреслено важливість етичного лідерства, наставництва та неформальної підтримки культури доброчесності.

Ще одним центральним елементом формування етичної компетентності працівників митниці є освітній компонент. У системі Державної митної служби вже реалізуються окремі тренінги з антикорупційної тематики, однак вони мають фрагментарний і переважно формальний характер.

Необхідно перейти до системного навчання етичній поведінці, інтегрованого в професійну підготовку та оцінювання персоналу.

Пропонується створити Національну програму підвищення етичної компетентності митників, яка включатиме:

- обов’язкові базові курси для всіх категорій персоналу з питань етичних стандартів, антикорупційного законодавства, конфлікту інтересів, поведінки в кризових ситуаціях;

- поглиблені модулі для керівного складу (етичне лідерство, управління конфліктами, комунікація з бізнесом і громадськістю);

- симуляційні тренінги з розв’язання етичних дилем, що імітують реальні робочі ситуації (наприклад, тиск з боку бізнесу, пропозиція неправомірної

вигоди, використання службових повноважень у приватних цілях);

- електронні курси (e-learning) з можливістю дистанційного доступу та автоматичного тестування;

- сертифікацію доброчесності як обов'язкову умову продовження служби або кар'єрного зростання.

Для оцінки ефективності навчальних програм доцільно застосовувати модель оцінювання Кіркпатріка, яка вимірює результати на чотирьох рівнях: реакція учасників, засвоєння знань, поведінкові зміни, вплив на організаційні результати.

Для забезпечення сталості етичної політики в митній сфері необхідно створити систему етичного моніторингу, яка дозволить регулярно оцінювати рівень доброчесності персоналу, виявляти зони ризику та запобігати порушенням на ранніх етапах.

Основні рекомендації щодо створення цієї системи:

- розробити індикатори етичного клімату: набір кількісних та якісних показників, що відображають стан доброчесності у митних підрозділах. Наприклад: рівень дотримання Кодексу етики, кількість конфліктів інтересів, кількість повідомлень про неправомірну поведінку, результати опитувань персоналу та бізнесу;

- запровадити етичні аудити: незалежні перевірки стану етичного середовища в регіональних митницях, які здійснюватимуться спільно з НАЗК або залученими громадськими експертами;

- використати цифрові інструменти моніторингу, зокрема створення «Етичного дашборду» – інформаційної панелі, яка відображає ключові показники дотримання стандартів доброчесності та виявлені ризики в реальному часі;

- запровадити індекс доброчесності митних підрозділів, що публікуватиметься щорічно й враховуватиметься під час оцінки ефективності керівників;

- створити механізм «етичного зворотного зв'язку» із суб'єктами

зовнішньоекономічної діяльності (анонімні опитування, скриньки довіри, платформи оцінки якості послуг).

Удосконалення системи етичного регулювання в митній сфері України потребує комплексного, багаторівневого підходу, який поєднує нормативно-правові, освітні, організаційні та цифрові інструменти. Пріоритетними напрямками реформування мають стати:

- створення єдиного стандарту доброчесності митників;
- запровадження системи наставництва як механізму передання етичних цінностей;
- інституалізація постійного навчання з питань етики;
- розбудова системи етичного моніторингу та аудиту;
- формування культури лідерства та позитивного етичного прикладу.

Реалізація цих рекомендацій сприятиме не лише зниженню корупційних ризиків, а й підвищенню ефективності митного адміністрування, зміцненню міжнародного іміджу України та інтеграції до європейського митного простору.

Розвиток культури доброчесності в системі митних органів є стратегічним чинником формування ефективної, підзвітної та орієнтованої на суспільний інтерес державної служби.

Доброчесність у митній діяльності – це не лише дотримання законодавчих вимог, а передусім сформована система етичних цінностей, що визначає поведінку службовців у повсякденній роботі. Вона включає професійність, відповідальність, неупередженість, повагу до громадян і партнерів, а також відданість принципам публічної служби. Формування такої культури неможливе без системних освітніх і інституційних механізмів, спрямованих на розвиток компетентностей, моральних орієнтирів і внутрішньої мотивації працівників митної сфери.

Розвиток культури доброчесності у митній системі України потребує поєднання освітніх, організаційних та мотиваційних механізмів, що забезпечать її стійкість і практичну дієвість (рисунок 3.3).

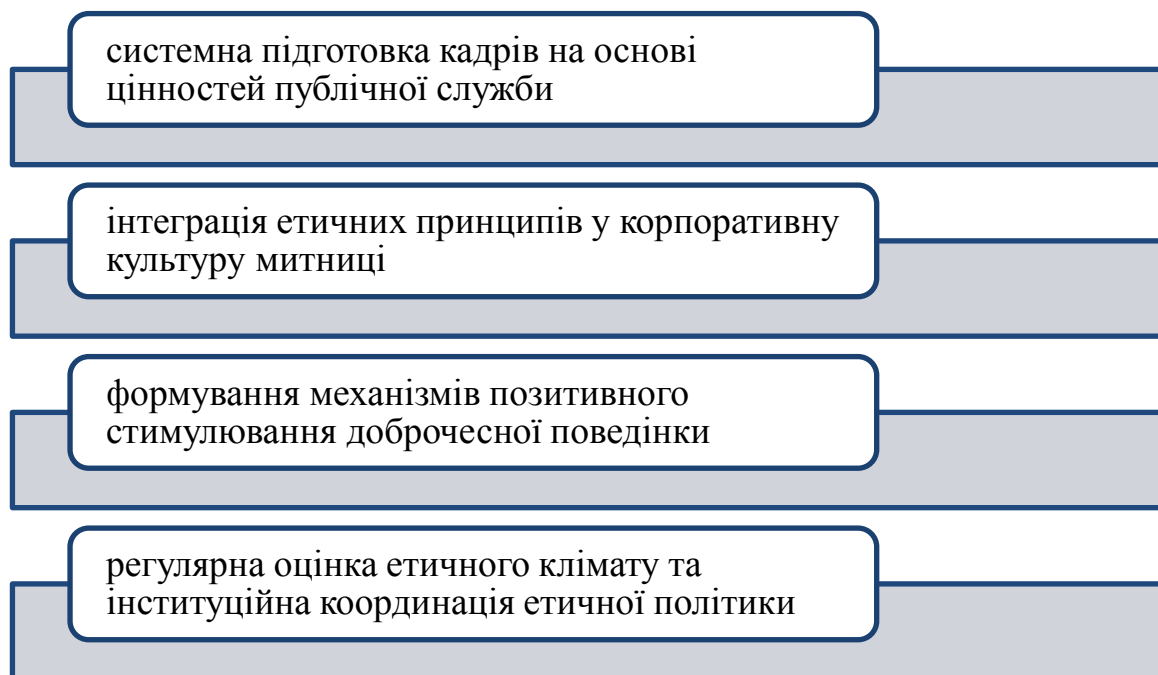

Рисунок 3.3 – Ключові напрями розвитку культури доброчесності у митній системі

Освітній компонент є фундаментом формування етичної культури державних службовців. Освітня діяльність має розглядатися не лише як професійна підготовка, а як процес розвитку свідомості та моральної відповідальності митників.

В Україні підготовка кадрів для митної системи здійснюється переважно у закладах вищої освіти економічного, правового та управлінського профілю, а також у системі підвищення кваліфікації Державної митної служби. Проте досі відсутня єдина національна програма етичної освіти митників, що охоплює всі рівні професійного становлення: від базової підготовки до післядипломного навчання.

Для ефективного функціонування освітніх механізмів формування доброчесності доцільно:

– інтегрувати навчальні модулі з етики публічної служби та антикорупційної поведінки до навчальних планів спеціальностей «митна справа», «публічне управління та адміністрування», «міжнародний бізнес». Це

дозволить формувати в майбутніх працівників цінності доброчесності ще на етапі професійної підготовки;

- включити дисципліни з етики державного службовця до програм підвищення кваліфікації митників, із фокусом на питання конфлікту інтересів, прозорості прийняття рішень, комунікації з бізнесом, поведінки в умовах тиску чи спокуси;

- запровадити систему сертифікації етичної компетентності, що передбачатиме тестування знань з професійної етики, антикорупційного законодавства та стандартів поведінки;

- розвивати міжінституційне партнерство із Всесвітньою митною організацією (WCO), OECD та європейськими митними академіями щодо впровадження спільних навчальних програм та онлайн-курсів (аналог WCO Integrity e-learning programme).

Підготовка кадрів має бути спрямована не лише на засвоєння знань, а на формування етичної рефлексії – здатності самостійно оцінювати моральні аспекти власних рішень і дій.

Корпоративна культура митної служби виступає системою норм і цінностей, що визначає поведінкові стандарти працівників. Якщо етичні принципи інтегровані в корпоративну культуру, доброчесність перестає бути лише зовнішньою вимогою і стає внутрішньою нормою.

Важливими напрямками формування корпоративної культури є:

- лідерство та особистий приклад керівництва. Успішні реформи етичної поведінки неможливі без етичного лідерства. Керівники митних підрозділів мають бути носіями цінностей прозорості, відкритості та підзвітності;

- комунікаційна політика, орієнтована на підвищення довіри до митних органів. Регулярне інформування громадськості про етичні ініціативи, звіти про дисциплінарну практику, публічні обговорення створюють атмосферу відкритості;

- інтеграція етичних принципів у внутрішні документи (положення про оцінку діяльності, посадові інструкції, стандарти обслуговування громадян). Це

забезпечує практичну реалізацію цінностей у щоденній роботі;

- соціально-психологічна підтримка персоналу. Умови підвищеного стресу, бюрократичний тиск і спокуси неправомірної вигоди підсилюють ризики неетичної поведінки.

Регулярна робота з персоналом (тренінги, групи етичної підтримки, консультації психологів) допомагає формувати стійкість до таких ризиків.

Побудова ефективної системи доброчесності неможлива без позитивної мотивації працівників. Ефективна антикорупційна політика має не лише карати за порушення, але й винагороджувати за чесність, сумлінність і професійну відданість.

На нашу думку, доцільно запровадити такі елементи системи заохочення:

- визнання доброчесної поведінки: щорічні відзнаки «Етичний лідер митної служби» або «Взірець професійної доброчесності», які присуджуються за особисті досягнення у впровадженні етичних стандартів;

- публічне висвітлення позитивних кейсів, коли митники відмовились від неправомірних пропозицій чи виявили корупційні ризики як засіб формування позитивних прикладів для колективу;

- інтеграція етичних критеріїв у систему оцінки ефективності персоналу: 10-15% ваги в щорічному оцінюванні службовців має становити показник дотримання етичних принципів;

- професійне просування: перевага в кар'єрному зростанні має надаватись працівникам із бездоганною репутацією, які підтвердили свою доброчесність через внутрішні оцінювання чи участь у програмах етичного лідерства;

- матеріальні та нематеріальні стимули: невеликі премії, додаткові дні відпустки, публічне визнання на внутрішніх платформах – важливий чинник підтримки мотивації.

Регулярна оцінка етичного клімату є інструментом виявлення проблем у системі управління доброчесністю та запорукою постійного вдосконалення політики. Під етичним кліматом розуміють сукупність домінуючих цінностей, норм і ставлень, які визначають, наскільки працівники організації орієнтуються

на чесність, відкритість та служіння суспільним інтересам. Модель моніторингу етичного клімату митних органів має включати наступні напрями (таблиця 3.1.)

Таблиця 3.1 – Напрями моніторингу етичного клімату митних органів

Напрями	Характеристика
Опитування персоналу	регулярне анкетування працівників митниці щодо сприйняття рівня доброчесності керівництва, справедливості дисциплінарних заходів, наявності умов для повідомлення про порушення
Оцінка зовнішнього сприйняття доброчесності	аналіз результатів бізнес-опитувань (EBA Customs Index, Transparency International Corruption Perception Index) та даних громадських моніторингів
Кількісні індикатори доброчесності	кількість конфліктів інтересів, випадків дисциплінарних стягнень, частка працівників, які пройшли етичне навчання
Якісні індикатори	аналіз корпоративної комунікації, кейсів позитивної етичної поведінки, дотримання принципів рівності й поваги в колективах

На основі цих даних доцільно формувати щорічний «Індекс етичної культури митниці України», який може бути оприлюднений публічно. Він стане показником ефективності роботи керівництва в частині підтримки етичної поведінки.

Запровадження високих стандартів митної етики та доброчесності є невід’ємною складовою побудови сучасної, прозорої та ефективної системи митного адміністрування в Україні. Етична культура працівників митних органів формує фундамент довіри між державою, бізнесом і громадянами, визначає імідж митної служби та рівень її відповідності європейським стандартам.

Розвиток системи етичного регулювання має спиратися на комплексний підхід, що поєднує нормативно-правове забезпечення, етичне наставництво, системне навчання, цифрові інструменти моніторингу та ефективну комунікацію з бізнес-спільнотою. Важливо не лише створити механізми контролю, а й сформувати позитивну етичну культуру, у якій доброчесність стане ключовою професійною цінністю.

Послідовна реалізація етичних стандартів у митній службі сприятиме зміцненню інституційної спроможності держави, підвищенню прозорості зовнішньоекономічних процесів, зниженню корупційних ризиків і, як наслідок, – зростанню конкурентоспроможності національної економіки.

3.3 Стратегічні пріоритети підвищення доброчесності митної системи України

Формування доброчесної митної системи є не лише завданням внутрішнього адміністративного контролю, а й стратегічною метою державної політики, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. У сучасних умовах інтеграції України до європейського економічного простору антикорупційна політика у митній сфері має розглядатися як комплексна система, що охоплює організаційні, технологічні, інституційні та соціальні аспекти управління. Вона передбачає перехід від реактивного реагування на порушення до проактивного управління доброчесністю, яке базується на запобіганні, прозорості, участі громадськості та міжнародній співпраці.

Підвищення доброчесності митної системи не може бути досягнуте внутрішніми інструментами контролю. Ефективна антикорупційна стратегія потребує розширення простору взаємодії між державою, бізнесом, громадянським суспільством і міжнародними партнерами. Такий підхід відповідає сучасним принципам належного врядування (good governance) і рекомендаціям Всесвітньої митної організації, які наголошують на важливості

інклюзивності, прозорості та відповідальності в митному адмініструванні.

У цьому контексті доцільно виділити чотири стратегічні пріоритети (вектори), які формують концептуальну модель підвищення доброчесності митної системи України (рис. 3.4). Вони взаємопов'язані, посилюють один одного і забезпечують системну реалізацію антикорупційної політики.

Рисунок 3.4 – Концептуальна модель стратегічних пріоритетів підвищення доброчесності митної системи

Формування доброчесної митної системи України неможливе без активної участі громадянського суспільства та бізнес-спільноти у процесах вироблення, реалізації й моніторингу антикорупційної політики. Досвід країн Європейського Союзу, а також рекомендації Всесвітньої митної організації (WCO) свідчать, що саме залучення зовнішніх стейкхолдерів до системи контролю та оцінювання діяльності митних органів створює умови для зниження рівня корупційних ризиків, підвищення прозорості та ефективності управління. У сучасних реаліях, коли митниця виступає ключовим елементом у забезпеченні економічної безпеки та конкурентоспроможності держави, співпраця з бізнесом і

громадськістю є не лише інструментом контролю, а й важливим чинником спільної відповідальності за результативність реформ.

Вектор «Громадський контроль і бізнес-участь» відображає перехід від закритої моделі функціонування митної служби до відкритої, партисипативної моделі управління, у якій прийняття рішень ґрунтується на діалозі, співпраці та партнерстві. Йдеться не лише про формальне залучення громадських структур до обговорення політики, а про створення постійно діючих механізмів впливу зацікавлених сторін на якість митних послуг, етичні стандарти та управлінські рішення.

Сутність громадського контролю полягає у здійсненні незалежного спостереження, оцінювання та аналізу діяльності митних органів з боку неурядових організацій, експертних спільнот, ЗМІ, професійних асоціацій та бізнес-об'єднань. Він виступає одночасно превентивним і коригувальним інструментом: з одного боку, запобігає можливим зловживанням, з іншого – сприяє оперативному виявленню системних проблем і розробленню рекомендацій щодо їх усунення.

Участь бізнесу в цьому процесі має подвійну природу. З одного боку, саме представники зовнішньоекономічної діяльності є основними клієнтами митниці, тому вони безпосередньо зацікавлені у прозорості процедур, швидкості оформлення та передбачуваності рішень. З іншого боку, бізнес несе відповідальність за дотримання принципів чесної конкуренції, відмову від корупційних практик і співучасть у формуванні етичної ділової культури. У цьому сенсі партнерська модель «митниця - бізнес – суспільство» створює умови для взаємної підзвітності, у якій доброчесність є спільною цінністю, а не лише адміністративною вимогою.

В Україні інституційна база для залучення громадськості до діяльності митних органів уже існує, однак її потенціал використовується недостатньо. При Державній митній службі та окремих територіальних митницях діють громадські ради, створено консультативно-дорадчі органи, які мають право брати участь у розробленні нормативно-правових актів та стратегій розвитку. Проте у більшості

випадків ці структури мають обмежений вплив, не володіють достатніми аналітичними можливостями та не мають системного доступу до інформації, необхідної для контролю.

Серед основних бар'єрів ефективного громадського контролю слід виокремити: недостатню відкритість даних про результати діяльності митних органів; відсутність стандартів громадського моніторингу та єдиної методології оцінювання рівня доброчесності; низьку правову визначеність статусу громадських експертів і спостерігачів; обмежені комунікаційні канали між митницею та бізнесом; слабку інституційну спроможність громадських об'єднань, що спеціалізуються на антикорупційній тематці у митній сфері.

Крім того, окремою проблемою залишається низький рівень довіри бізнесу до митних органів, що зумовлює пасивність підприємців у питаннях співпраці та громадського моніторингу.

Підвищення ролі громадського контролю та участі бізнесу в антикорупційній політиці митниці потребує системного підходу, який поєднує нормативно-правові, інституційні, організаційні та комунікаційні інструменти (таблиця 3.2.)

Таблиця 3.2 – Заходи підвищення ролі громадського контролю та участі бізнесу в антикорупційній політиці митниці

Напрямок	Основні заходи
1	2
Розвиток партнерства «митниця - бізнес – громадськість»	Доцільно створити постійно діючі Громадсько-бізнесові консультативні ради при регіональних митницях, до складу яких входитимуть представники торгово-промислових палат, логістичних асоціацій, аналітичних центрів, експортерів та імпортерів. Такі ради можуть: – ініціювати перевірку окремих митних процедур; – готувати рекомендації з удосконалення законодавства; – брати участь у громадській експертизі нормативних актів; – формувати щорічні рейтинги прозорості митних підрозділів. Важливо, щоб результати діяльності рад мали публічний характер, а їхні висновки враховувалися при ухваленні управлінських рішень

Продовження табл. 3.2

1	2
Інституціоналізація механізму «митного омбудсмена»	Запровадження посади (або інституту) митного омбудсмена дозволить забезпечити незалежний захист прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, оперативне реагування на випадки корупції та зловживань. Омбудсмен міг би діяти на основі меморандуму між Держмитслужбою, бізнес-асоціаціями та громадськими організаціями, а його щорічні звіти публікувалися б у відкритому доступі.
Підвищення прозорості та комунікаційної відкритості митниці	Доцільно створити єдину комунікаційну політику, яка передбачатиме регулярне оприлюднення даних про результати роботи митних органів, кількість виявлених корупційних порушень, розслідувані випадки неправомірної поведінки. Розвиток електронних сервісів зворотного зв'язку (онлайн-приймні, чати, форми звернень) дозволить підвищити рівень довіри бізнесу й громадян до митних інституцій
Залучення міжнародних експертів і партнерських організацій	Важливим кроком стане розширення співпраці з міжнародними ініціативами, що підтримують прозорість державного сектору, зокрема Transparency International, WCO Integrity Sub-Committee, OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia. Це сприятиме адаптації світових стандартів участі громадськості у процесах контролю та управління ризиками доброчесності
Законодавче закріплення принципів громадського контролю	Необхідно доповнити нормативну базу положеннями, які визначатимуть права, повноваження та гарантії діяльності громадських спостерігачів у митній сфері, порядок доступу до публічної інформації, процедури громадських консультацій та звітування митних органів перед суспільством. Це забезпечить правову стабільність і передбачуваність участі громадськості
Створення рейтингу прозорості митних органів	Запровадження незалежного індексу прозорості митниці дозволить оцінювати ефективність реалізації антикорупційних заходів на основі публічних даних. Оцінка може включати такі індикатори, як відкритість інформації, швидкість оформлення вантажів, частота перевірок, результати дисциплінарних розслідувань тощо. Рейтинг доцільно формувати спільно з громадськими організаціями та бізнес-асоціаціями

Впровадження зазначених заходів дасть змогу: посилити підзвітність митних органів перед суспільством; створити систему спільного управління доброчесністю, у якій громадськість, бізнес і держава діятимуть як партнери; підвищити рівень довіри бізнесу до державних інституцій; забезпечити більш прозоре й передбачуване митне середовище для інвестицій і міжнародної торгівлі.

Громадський контроль і бізнес-участь виступають не лише антикорупційним механізмом, а й рушієм інституційної модернізації митної

системи. У поєднанні з цифровізацією, етичними стандартами та міжнародною кооперацією цей вектор утворює основу сучасної стратегії підвищення доброчесності митної служби України, що є необхідною передумовою її інтеграції до європейського управлінського простору та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Одним із ключових напрямів формування доброчесної митної системи є розвиток політики відкритих даних і ефективних комунікаційних механізмів між митницею, бізнесом, громадськістю та іншими державними органами. Прозорість і доступність інформації – це базові умови, що знижують корупційні ризики, підвищують рівень довіри до митних органів і створюють сприятливе середовище для розвитку чесної зовнішньоекономічної діяльності.

Політика відкритих даних у митній сфері передбачає системне оприлюднення статистичних, нормативних, аналітичних і процедурних матеріалів у форматах, що забезпечують автоматизоване використання, перевірку та аналіз.

Йдеться не лише про публікацію агрегованих показників митної діяльності, а й про надання можливості користувачам відстежувати окремі аспекти митного контролю, оформлення, надходжень до бюджету, а також результатів аналітичних перевірок і дисциплінарних розслідувань.

Для ефективного впровадження принципів відкритості доцільно реалізувати комплекс таких заходів:

- регулярна публікація ключових показників діяльності. Серед першочергових наборів відкритих даних варто передбачити: статистику митних оформлень за видами товарів, напрямками торгівлі, країнами походження; структуру митних платежів і надходжень до бюджету; дані щодо митної вартості, ставок мита, акцизів і ПДВ; інформацію про виявлені порушення митних правил і результати розгляду справ; дані про перевірки, внутрішні аудити та службові розслідування; відомості про взаємодію митниці з бізнесом і громадськістю;

- уніфікація стандартів подання інформації. Усі набори даних повинні відповідати міжнародним стандартам (зокрема, Open Data Charter) і бути

придатними для машинної обробки у форматах CSV, JSON, XML. Це сприятиме інтеграції української системи з європейськими платформами даних (EU Open Data Portal, Customs Data Hub тощо);

- забезпечення інформаційної безпеки та конфіденційності. Важливо знайти баланс між прозорістю та захистом персональних і комерційних даних. Публікація повинна здійснюватися з урахуванням законодавства про захист персональних даних та державну таємницю;

- регулярний аудит якості даних. Для підвищення довіри до оприлюдненої інформації доцільно проводити щорічну незалежну перевірку повноти, достовірності та актуальності відкритих наборів даних. Такий аудит може здійснюватися спільно з експертними організаціями або в межах програм технічної допомоги ЄС.

Відкритість даних має бути підкріплена ефективною комунікаційною політикою, спрямованою на формування довіри до митної служби та на розвиток діалогу з усіма зацікавленими сторонами. Комунікація повинна розглядатися не як одностороннє інформування, а як двосторонній процес, що передбачає обмін інформацією, реагування на запити, зворотний зв'язок і пояснення управлінських рішень.

Основні напрями вдосконалення комунікаційної політики представлені на рисунку 3.5.

Системна реалізація політики відкритих даних та комунікаційних інструментів забезпечить: зміцнення доброчесності митних органів через публічну підзвітність і прозорість процесів; зменшення корупційних ризиків завдяки відкритому доступу до статистики та внутрішніх показників; зростання довіри бізнесу до митних процедур і державних інституцій загалом; підвищення ефективності управління, оскільки відкриті дані дозволяють проводити аналітику і приймати рішення на основі доказів; інтеграцію з європейським простором управління даними, що є важливою умовою для подальшої гармонізації митної політики з нормами ЄС.

1. Розроблення Стратегії комунікацій митних органів.

- Документ має визначати цілі, принципи, інструменти та цільові аудиторії комунікацій – від бізнесу та громадських організацій до міжнародних партнерів.

2. Підвищення якості публічних звітів митниці.

- Щорічні звіти мають містити не лише статистику діяльності, а й аналіз ефективності реалізованих реформ, опис антикорупційних заходів, результати внутрішнього моніторингу доброчесності.

3. Розвиток цифрових каналів комунікації.

- Варто розширювати присутність митних органів у соціальних мережах, створювати інтерактивні інструменти зворотного зв'язку (форум, чат-бот, аналітичні панелі). Це сприятиме не лише оперативному реагуванню на запити, а й розвитку культури відкритого діалогу.

4. Впровадження етичних стандартів публічної комунікації.

- Представники митниці мають проходити спеціальні тренінги з публічних комунікацій, кризового менеджменту, взаємодії з медіа. Це дозволить зменшити ризик маніпуляцій і недостовірного висвітлення діяльності органів митної служби.

5. Комунікаційна підтримка реформ і ініціатив.

- Важливо системно пояснювати суспільству мету і результати реформ, зокрема в частині спрощення митних процедур, цифровізації, боротьби з корупцією. Відсутність пояснень часто стає підґрунтям для недовіри навіть до позитивних змін.

Рисунок 3.5 – Основні напрями вдосконалення комунікаційної політики Державної митної служби України

Моніторинг та оцінювання ефективності є завершальним, але надзвичайно важливим елементом системи забезпечення доброчесності митної служби. Без належного контролю за результативністю антикорупційної політики навіть найкраще спроектовані стратегії залишаються декларативними. Сучасні підходи до управління публічними інституціями, рекомендовані Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і Всесвітньою митною організацією (ВМО), вимагають переходу від реактивного контролю до

превентивно-аналітичної моделі оцінювання, що базується на прозорих показниках, регулярному моніторингу та залученні зовнішніх стейкхолдерів.

В умовах реформування митної системи України моніторинг доброчесності має стати невід’ємним компонентом управлінського циклу, який охоплює:

- постановку цілей і показників (етап планування);
- збір і аналіз даних про їх досягнення (етап реалізації);
- оцінку ефективності заходів і формування рекомендацій (етап удосконалення політики).

Моніторинг доброчесності у митній сфері – це системний процес збору, аналізу та інтерпретації інформації про стан дотримання етичних стандартів, прозорості та підзвітності у діяльності митних органів. Його метою є не лише фіксація фактів порушень, а насамперед виявлення тенденцій, ризиків і факторів, що можуть призвести до втрати довіри до митної системи.

Основні напрями формування системи моніторингу ефективності доброчесності:

- розроблення системи індикаторів доброчесності. Першочерговим завданням є створення чіткої системи показників, що дозволяють об’єктивно оцінювати стан етичного середовища в митниці. До таких показників можуть належати: кількість виявлених і розслідуваних випадків корупційних порушень; рівень довіри бізнесу до митних органів (за результатами опитувань); частка митних процедур, здійснених у електронній формі; кількість працівників, що пройшли етичні тренінги; рівень задоволеності персоналу умовами праці та прозорістю управлінських рішень. Система показників має бути узгоджена із міжнародними стандартами ВМО та вимогами ОЕСР щодо моніторингу;

- впровадження цифрових інструментів моніторингу. Ефективний моніторинг потребує автоматизованих аналітичних систем, здатних виявляти ризики у режимі реального часу. Доцільно розробити інформаційну платформу «Integrity Dashboard», що відображатиме ключові індикатори прозорості митної системи, рівень виконання антикорупційних заходів, статистику дисциплінарних

розслідувань і звернень громадян. Такий цифровий інструмент забезпечить не лише контроль, але й комунікаційну відкритість, оскільки частина даних може бути оприлюднена у форматі відкритих даних (Open Data);

- регулярна оцінка ефективності антикорупційних програм. Щорічно митна адміністрація має проводити оцінку результативності впроваджених заходів із залученням незалежних експертів, представників бізнесу, громадських організацій і міжнародних партнерів. Доцільно створити незалежну Раду з моніторингу доброчесності у митній сфері, яка б мала консультативно-аналітичні повноваження та готувала звіт із рекомендаціями щодо вдосконалення політики;

- аналіз ризиків і прогнозування корупційних загроз. Моніторинг має включати не лише констатацію фактів, а й аналітику майбутніх ризиків. Для цього доцільно використовувати методологію Corruption Risk Mapping, що дозволяє ідентифікувати найуразливіші процеси (митна вартість, класифікація, транзит, пост-аудит) і запроваджувати превентивні заходи. Прогнозування ризиків має спиратись на інтеграцію митних даних, відомостей з правоохоронних органів, скарг бізнесу, результатів журналістських розслідувань тощо;

- залучення зовнішніх стейкхолдерів до процесу оцінювання. Участь громадськості, бізнес-асоціацій, академічної спільноти та міжнародних партнерів у моніторингових процесах є критично важливою умовою довіри. Для цього варто запровадити практику публічного звітування митниці про результати доброчесності, проведення спільних аналітичних круглих столів, а також створення механізму зворотного зв'язку на постійній основі.

Моніторинг і оцінювання ефективності доброчесності митної системи – це не лише інструмент контролю, а й важливий механізм управління змінами. Завдяки системному збору та аналізу даних митниця отримує змогу не просто реагувати на порушення, а й попереджати їх, забезпечуючи сталість реформ. Формування відкритої системи моніторингу сприятиме підвищенню інституційної спроможності митниці, формуванню культури підзвітності та

закріпленню доброчесності як стратегічної цінності державного управління.

У сучасних умовах глобалізації торгівлі, зростання міжнародної конкуренції та посилення інтеграційних процесів питання забезпечення доброчесності митних органів набуває міжнародного виміру. Протидія корупції, формування прозорих процедур і підвищення рівня довіри бізнесу до митниці є не лише внутрішньою справою держави, але й частиною міжнародних зобов'язань України як члена Світової організації торгівлі (СОТ), Всесвітньої митної організації (ВМО) та країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Міжнародне партнерство у сфері забезпечення доброчесності митниці виступає одним із ключових векторів комплексної стратегії доброчесності, що передбачає обмін досвідом, запозичення кращих практик, участь у міжнародних програмах технічної допомоги, розбудову спільних механізмів інформаційного обміну та формування єдиних стандартів поведінки державних службовців.

Міжнародне партнерство у сфері митної доброчесності ґрунтується на ідеї колективної відповідальності держав за забезпечення прозорості ланцюгів міжнародної торгівлі. Митниця є елементом глобальної системи регулювання, і тому її ефективність безпосередньо залежить від узгодженості стандартів, процедур і антикорупційних механізмів між різними країнами.

Важливою передумовою формування ефективного міжнародного партнерства є інтеграція України у світову систему антикорупційних інструментів. Зокрема, йдеться про імплементацію положень Revised Arusha Declaration on Integrity in Customs, що визначає основні принципи забезпечення доброчесності у митних адміністраціях: прозорість, відповідальність, підзвітність, кадрову стабільність, ефективне управління ризиками, взаємодію з приватним сектором і розвиток міжнародного співробітництва.

Основні напрями міжнародного партнерства у забезпеченні доброчесності:

- гармонізація антикорупційних стандартів і практик. Українська митниця має активно долучатись до розробки і впровадження міжнародних етичних кодексів, антикорупційних настанов та практичних керівництв. Зокрема, доцільним є оновлення національного Кодексу доброчесності митника

відповідно до вимог ВМО та стандартів ЄС, що передбачають персональну відповідальність, конфлікт інтересів, обмеження післяслужбової діяльності та зобов'язання щодо розкриття активів. Гармонізація стандартів забезпечить взаємну довіру між митними адміністраціями, спростить спільні перевірки та обмін інформацією про ризики;

- участь у міжнародних програмах технічної допомоги. У межах програм ЄС та ВМО реалізуються численні проекти, спрямовані на підтримку реформ у митній сфері. Важливою складовою таких програм має стати розвиток компетенцій з етичного управління, цифрової прозорості, аналізу корупційних ризиків та управління репутацією митної служби;

- спільні антикорупційні ініціативи із митницями сусідніх держав. У контексті інтеграції України до європейського економічного простору ключового значення набувають партнерські програми на кордоні з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Молдовою. Їхня мета – зниження рівня зловживань під час транскордонних процедур, розвиток системи спільного контролю (Joint Customs Control), запровадження обміну попередньою інформацією та взаємне визнання авторизованих економічних операторів (АЕО). Такі практики підвищують рівень прозорості і дозволяють мінімізувати корупційні ризики, пов'язані з людським фактором.

- інформаційна взаємодія та обмін ризик-аналітикою. Важливим напрямом міжнародного партнерства є розбудова інтегрованих електронних платформ для обміну митною інформацією, які дозволяють виявляти аномалії у митній вартості, визначати підозрілі торговельні маршрути, контролювати переміщення ризикових товарів. Україна має забезпечити інтеграцію своїх інформаційних систем до Європейської системи митних даних (EU Customs Data Model), що стане передумовою підвищення довіри між митними адміністраціями та забезпечення аналітичної прозорості.

- партнерство у сфері кадрової доброчесності. Ефективна боротьба з корупцією у митних органах неможлива без розвитку міжнародних стандартів добору, оцінки та підготовки кадрів. ВМО, ООН та ЄС пропонують типові

моделі етичного навчання, програми тренінгів з антикорупційної поведінки, які доцільно адаптувати для української митниці. Доцільно передбачити можливість короткострокових стажувань українських митників у країнах ЄС для вивчення практик комплаєнсу, прозорого управління ризиками та взаємодії з бізнесом.

Реалізація зазначених заходів дозволить досягти низки стратегічних результатів: посилення міжнародної довіри до української митниці та підвищення інвестиційної привабливості держави; зниження рівня корупційних ризиків завдяки впровадженню спільних систем контролю, моніторингу і обміну інформацією; підвищення професійного рівня митних кадрів через міжнародну підготовку, сертифікацію і стажування; гармонізація антикорупційних стандартів із практиками ЄС, що сприятиме євроінтеграції та формуванню сучасної моделі управління митною системою.

Запропонована чотиривекторна модель (громадський контроль і бізнес-участь, відкриті дані та комунікаційна політика, міжнародне партнерство, моніторинг та оцінювання ефективності) створює системний підхід до забезпечення доброчесності митної системи України. Її реалізація сприяє зниженню корупційних ризиків, підвищенню прозорості процедур та формуванню довіри бізнесу і міжнародних партнерів.

Посилення громадського контролю і залучення бізнесу забезпечує більшу відкритість і передбачуваність митних процедур, відкриті дані та ефективна комунікаційна політика формують прозорий інформаційний простір, міжнародне партнерство дозволяє запроваджувати кращі світові практики, а системний моніторинг гарантує оцінку результатів і коригування політики в реальному часі.

У результаті впровадження цієї моделі створюються передумови для зростання ефективності зовнішньоекономічної діяльності, скорочення транзакційних витрат бізнесу та підвищення інвестиційної привабливості країни. Таким чином, доброчесна і прозора митна система стає стратегічним чинником підвищення конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення сталого розвитку України на глобальному ринку.

Висновки до розділу 3

Запропоновано напрями удосконалення цифровізації митного адміністрування як засобу мінімізації корупційних ризиків, включаючи впровадження ШІ для аналізу даних, блокчейн для прозорості та автоматизацію процедур. Інтеграція цих напрямів з розвитком цифрової компетентності митників та кібербезпеки дозволить перетворити корупційні виклики на ресурс, забезпечивши скорочення часу оформлення, підвищення довіри бізнесу та стійкість системи.

Розроблено інструменти формування стандартів митної етики та доброчесності, включаючи кодекси поведінки, програми навчання та моніторинг етичного клімату. Ці інструменти, з урахуванням бар'єрів як опір змінам та стереотипи, сприяють інтеграції етики в повсякденну практику, зменшенню ризиків та соціальній згуртованості, з потенціалом впливу на економіку через підвищення авторитету митниці та зниження втрат від корупції.

Розроблено стратегічні пріоритети підвищення доброчесності митної системи, що включає громадський контроль, комунікаційну політику, інституційні реформи та партнерство з бізнесом. Інтеграція пріоритетів у політику забезпечить збереження ресурсів, оптимізацію процесів, підвищення конкурентоспроможності та інтеграцію з ЄС, перетворюючи антикорупційну політику на ресурс стійкого розвитку.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження дають змогу сформулювати наступні висновки:

1. Науково обґрунтовано, що корупція в митній сфері є системним явищем, зумовленим комбінацією економічних стимулів, правових прогалин та соціальних норм, що руйнує довіру до інститутів влади та підриває економічну безпеку держави. Це вимагає міждисциплінарного підходу, включаючи економічний, правовий, соціологічний та інституціональний аналізи, для її подолання та посилення ролі митниці в забезпеченні ефективного контролю за зовнішньоекономічними потоками.

2. Проаналізовано класифікацію корупційних злочинів у митній сфері, які проявляються в хабарництві, зловживаннях службовим становищем та фальсифікації документів, посилюючи тіньовий сектор, контрабанду та втрати бюджету. Вони вимагають посилення правової відповідальності, зокрема через чітке визначення суб'єктів (посадових осіб митних органів) та санкцій, для мінімізації шкоди державним інтересам та підвищення ефективності протидії.

3. З'ясовано сутність антикорупційної політики як стратегічного інструменту, орієнтованого на превенцію, виявлення та усунення корупції через прозорість, підзвітність та громадський контроль, з акцентом на адаптацію до сучасних викликів, таких як воєнні умови та євроінтеграція. Це сприяє підвищенню ефективності державного управління, перетворюючи корупційні ризики на можливості для реформування інституційного середовища митної сфери.

4. Проаналізовано тенденції митної системи України, що свідчать про прогрес у реформах, зокрема в цифровізації та скороченні часу митного оформлення (з покращенням індексу сприйняття бізнесом до 3,40 у 2024 р.), але вимагають подальшої оптимізації для подолання бар'єрів у торгівлі, таких як черги на кордоні та регіональні диспропорції. Це забезпечить інтеграцію в глобальні ланцюги постачань та посилення економічної

конкурентоспроможності країни.

5. Оцінено корупційні ризики в митних процедурах, які створюють вразливості для зловживань через дискреційні повноваження, відсутність прозорості та організаційні фактори (наприклад, визначення митної вартості), підкреслюючи необхідність ризикоорієнтованого контролю для збереження бюджетних надходжень. Це дозволить пом'якшити дефіцит довіри та підвищити ефективність системи.

6. Оцінено ефективність антикорупційної політики у митній сфері, що демонструє позитивні зрушення в сприйнятті (середній рівень доброчесності за CIPS 2,73 для бізнесу), але потребує посилення механізмів, таких як цифрові інструменти та етичні стандарти, для повного викорінення корупції. Це перетворить митницю на резерв реформ, подолавши бар'єри як інституційні слабкості та корупційний тиск.

7. Запропоновано цифровізацію як ключовий напрям удосконалення, що автоматизує процеси, зменшує людський фактор через впровадження AI, блокчейн та «єдиного вікна», сприяючи прозорості, скороченню часу перевірок та конкурентоспроможності. Інтеграція з кібербезпекою та розвитком компетентностей митників дозволить перетворити корупційні виклики на ресурс ефективного адміністрування.

8. Розроблено стандарти етики та доброчесності, які формують культуру через кодекси поведінки, програми навчання та моніторинг етичного клімату, з потенціалом зниження ризиків, подолання опору змінам та підвищення довіри суспільства. Це сприяє інтеграції етики в повсякденну практику, зменшенню корупційних втрат та посиленню соціальної згуртованості в митній системі.

9. Розроблено стратегічні пріоритети підвищення доброчесності, інтегруючи громадський контроль, комунікаційну політику, інституційні реформи та партнерство з бізнесом (наприклад, АЕО), для трансформації митної системи в ефективний інструмент економічного зростання та відповідності стандартам ЄС. Це забезпечить збереження ресурсів, оптимізацію процесів та підвищення конкурентоспроможності України в глобальному контексті.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Соколовий В. П. Загальнотеоретичні підходи до визначення корупції, корупційних діянь та корупційних відносин. *Митна справа*. 2014. № 5(2.2). С. 26-30.
2. Гречанюк Р. В. Організаційно-правові заходи протидії корупції: досвід зарубіжних країн та українські перспективи. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Право. 2020. Вип. 8. С. 65-70.
3. Закон України «Про запобігання корупції». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 49 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
4. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР) 2001. № 25-26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
5. Мельник С. І., Яворська Т. В., Яремчук Р. Є. Корупція як суспільно-економічний феномен: генезис та сучасні особливості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія Економічна*. 2023. Вип. 1. С. 39-47.
6. Головкін Б.М. Види злочинності. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 18. С. 14-21. URL: <http://eastern.com.ua/uk/kriminalne-pravo-takriminologiya-kriminalno-vikonavche-pravo/golovkin-b-m-vidi-zlochinnosti> (дата звернення: 22.09.2025).
7. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків: Право, 2013. 424 с.
8. Савченко А.В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. Київ: Центр учбов. літ-ри, 2016. 168 с.
9. Хавронюк М. І. Почнемо антикорупційні експертизи... з антикорупційного закону. *Юридичний вісник України*. 2012. 18-24 лютого. № 7. С. 6.

10. Митний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. № 44-45, № 46-47, № 48, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 22.09.2025).

11. Олійник Д.О. Ознаки та система корупційних злочинів, що вчиняються при здійсненні митних процедур. «Закарпатські правові читання»: мат. VIII міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 20-22 квітня, 2017 р.). С. 421-426.

12. Олійник Д.О. Поняття та види корупційних злочинів, що вчиняються при здійсненні митних процедур. *Часопис Київського ун-ту права*. 2017. № 1. С. 329-333.

13. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис.... доктора юрид. наук : 12.00.08/Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2015. 479 с.

14. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Міжнародний документ від 31.10.2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_с16#Text (дата звернення: 22.09.2025).

15. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки: Указ Президента України від 21.10.2011 року № 1001/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011#Text> (дата звернення: 22.09.2025).

16. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 22.09.2025).

17. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 року № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text> (дата звернення: 22.09.2025).

18. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-18#Text> (дата звернення: 22.09.2025).

19. Про схвалення Зasad антикорупційної політики: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.12.2009 р. № 1688- р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1688-2009-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.09.2025).

20. Кравченко С.О. Антикорупційна політика. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Антикорупційна політика](https://vue.gov.ua/Антикорупційна_політика) (дата звернення: 22.09.2025).

21. Дем'янчук В. А. Сучасні методологічні підходи до визначення поняття та юридичного змісту антикорупційної політики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6. С. 88-91.

22. Скулиш Є. Антикорупційна політика держави та її вплив на розвиток суспільства. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 2. С. 22-28.

23. Заброда Д.Г. Поняття державної антикорупційної політики. *Право і безпека*. 2012. Вип. 2 (44). URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Zn-EwsOvp-YJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Pib_2012_2_24.pdf&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 22.09.2025).

24. Славицька А. Щодо сутності та змістовного наповнення терміну «антикорупційна політика». *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 73-78.

25. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF/sp:max50:pav7:font2#n19> (дата звернення: 22.09.2025).

26. Невмержицький Є.В. Корупція як соціально-політичний феномен: автореф. дис. на здобуття ступеня доктора політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» Київ, 2009. 36 с.

27. Калугіна І.О. Антикорупційна правова політика: природа і зміст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. Вип. № 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/253778/251046> (дата звернення: 22.09.2025).

28. Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Базові принципи та елементи антикорупційної політики в Україні. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/558-bazovi-printsipi-taelementi-antikoruptsijnoji-politikiv-ukrajini.html> (дата звернення: 22.09.2025).

29. Сkochиляс-Павлів О.В. Правові аспекти удосконалення державної антикорупційної політики. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2201/vnulpurn20148077.pdf> (дата звернення: 22.09.2025).

30. Денисенко М. В. Роль регіональних органів у протидії корупції: проблеми та перспективи. *Науковий вісник публічного управління*. 2023. Вип. 2(5). С. 38–47.

31. Баранов О. В. Проблеми впровадження антикорупційних стратегій на регіональному рівні. *Вісник державного управління*. 2022. Вип. 4(13). С. 55–63.

32. Уманець О. Корупція в Україні: тенденції та перспективи. *Державне управління: теорія та практика*. 2021. Вип. 2. С. 90–95.

33. Самойленко Л. Я., Назаренко С. А., Перун Н. В. Виклики та бар'єри в реалізації антикорупційної політики на національному та регіональному рівнях. *Економічний простір*. 2024. № 194. С. 87-91.

34. Саричев В. І., Гапєєва О. М., Пікуліна О. В. Аналіз впливу корупції на економічну безпеку країни в умовах сьогодення. *Сталий розвиток економіки*. 2023. № 2. С. 203-208.

35. Ченшова Н. В., Панченко М. І. Проблема боротьби з корупцією в митних органах і шляхи її вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 6(3). С. 102-105.

36. Криштанович М. Ф. Корупційні схеми і їх негативний вплив на фінансово-економічну безпеку країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 12. С. 213-217.

37. Пай І. І. Методологія дослідження запобігання корупційним ризикам при здійсненні митних процедур. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 500-506.

38. Результати роботи Держмитслужби: липень 2025 Інститут аналітики та адвокатури URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/rezultaty-roboty-derzhmytsluzhby-lypen-2025/> (дата звернення: 01.10.2025).

39. Сфери досліджень. *Європейська Бізнес Асоціація* URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/> (дата звернення: 01.10.2025).

40. Митний індекс. Оцінка ситуації в митній сфері у 2024 році. *Європейська Бізнес Асоціація* URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/mytnyj_indeks_2024.pdf (дата звернення: 08.10.2025).

41. Моніторинг роботи митниці очима бізнесу – 2024 *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій* URL: [http://www.ier.com.ua/files/Projects/2025/TFD/2025_IER_FTC_FINAL_UA%20\(1\).pdf](http://www.ier.com.ua/files/Projects/2025/TFD/2025_IER_FTC_FINAL_UA%20(1).pdf) (дата звернення: 01.10.2025).

42. Кузяків О., Ангел Є., Федець І., Шаповалова Д., Баськов В. Моніторинг роботи митниці очима бізнесу – 2024 : за результатами IX хвилі щорічного опитування українських експортерів та імпортерів. Київ, 2025. 44 с.

43. Масштабна корупція на Чернівецькій митниці: скеровано до суду. НАБУ URL: <https://nabu.gov.ua/news/masshtabna-koruptciia-na-chernivetc-kiyi-mytnytci-skerovano-do-sudu/> (дата звернення: 08.10.2025).

44. Опитування щодо сприйняття доброчесності на митниці (CIPS) *Державна митна служба України* URL: <https://customs.gov.ua/en/zapobigannia-proiavam-koruptsiyi-1#> (дата звернення: 01.10.2025).

45. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Міжнародний документ від 31.10.2003 р. № 995_c16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 05.10.2025).

46. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

47. Про Національну антикорупційну стратегію на 2014–2017 роки : Указ Президента України від 21.10.2011 р. № 1001/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

48. Про Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

49. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 05.10.2025).

50. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» : Закон України від 06.09.2018 р. № 2530-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

51. Конвенція про процедуру спільного транзиту від 20.05.1987 р. (ратифікована Україною у 2022 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_231#Text (дата звернення: 05.10.2025).

52. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо авторизованих економічних операторів : Закон України від 02.10.2019 р. № 141-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-20#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

53. Державна митна служба України. Результати впровадження електронних сервісів у 2023–2024 рр. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 05.10.2025).

54. Грицик В. Ю., Золотарьова О. А. Правові та організаційні основи діяльності підрозділів, покликаних протидіяти корупційним проявам в органах Державної митної служби України. *Правова позиція*. 2024. № 1. С. 34-38.

55. Звіт про діяльність за 2023 рік. *Національне антикорупційне бюро України* URL: <https://nabu.gov.ua/reports> (дата звернення: 05.10.2025).

56. Плани та звіти роботи. *Державна митна служба України*. URL: <https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti> (дата звернення: 05.10.2025).

57. Corruption Perceptions Index 2024. *Transparency International*. URL: <https://transparency.org/> (дата звернення: 05.10.2025).

58. Державна антикорупційна програма *Національне агентство з питань запобігання корупції* URL: <https://dap.nazk.gov.ua/zahid/618/> (дата звернення: 05.10.2025)

59. Establishing an EU customs data hub and an EU customs authority *European Parliament* URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/753931/EPRS_BRI%282023%29753931_EN.pdf (дата звернення: 05.10.2025).

60. Trade facilitation and SMART Borders. *World Customs Organization* URL: <https://www.wcoesarpsg.org/trade-facilitation-and-smart-borders/> (дата звернення: 25.10.2025)

61. Державна антикорупційна програма України: Проблема 2.3.1 – недостатня прозорість та ефективність митної служби; заходи цифрової трансформації та автоматизації. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/01.-State-Anticorruption-Program.pdf> (дата звернення: 05.10.2025)

62. The Future of Customs Risk Management: How Machine Learning Is Shaping the Landscape. *Cotecna* URL: <https://www.cotecna.com/en/media/news/the-future-of-customs-risk-management-how-machine-learning-is-shaping-the-landscape> (дата звернення: 25.10.2025).

63. Successful Ukraine-Romania eCustoms pilot enhances trade facilitation. *EU4Digital* URL: <https://eufordigital.eu/successful-ukraine-romania-ecustoms-pilot-enhances-trade-facilitation/> (дата звернення: 25.10.2025).

64. The revised arusha declaration *World Customs Organization* URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/declarations/revised_arusha_declaration_en.pdf?la=en (дата звернення: 25.10.2025).